

Instituti
për
politikë
evropiane.
Shkup

—
**Vështirim
vjetor**

mbi sundimin e ligjit në BE 2023

—

Vështrim vjetor

mbi sundimin e ligjit në BE 2023

Vështrim vjetor

mbi sundimin e ligjit në BE 2023

Botues:

Instituti për Politikë Evropiane - Shkup

Për botuesin:

Dr. Simonida Kacarska

Autorët:

Beba Zhagar, Hulumtuese në Institutin për Politikë Evropiane - Shkup

Velimir Delovski, Bashkëpunëtor i jashtëm i Institutit për politikë evropiane – Shkup

Biljana Ginova, Bashkëpunëtorë të jashtëm të Institutit për politikë evropiane - Shkup

Atanas Avramov, Bashkëpunëtor i jashtëm i Institutit për politikë evropiane – Shkup

Ardita Vejseli, Hulumtuese në Institutin për Politikë Evropiane - Shkup

Dizajn grafik dhe printim:

Relativ

Shkup, dhjetor 2023

Ky vështrim vjetor është përgatitur në kuadër të projektit “Ndërtimi i urave për një të ardhme të përbashkët: Sundimi i ligjit në drejtim të anëtarësimit në BE”, i financuar nga Bashkimi Evropian. Përmbytja e vështrimit vjetor është përgjegjësi vetëm e autorëve dhe në asnjë mënyrë nuk mund të konsiderohet se përfaqëson pikëpamjet dhe opinionet e Bashkimit Evropian.

Përmbajtja

6

Parathënie

8

Balancimi i luftës kundër korrupsionit dhe e drejta për mbrojtjen e të dhënave personale - dy anët e së njëjtës monedhë (sundimi i ligjit)

14

Sundimi i ligjit në Rumani: historia e pafund e një shteti anëtar të BE-së

22

Shkelja e të drejtave themelore të personave LGBTIQ nga Hungaria

26

Rregullorja e Bashkimit Evropian për inteligjencën artificiale – një hap ambicioz ligjvënës ose një thikë me dy teha?

31

Një e drejtë për të gjithë, por privilegj vetëm për disa - e drejta e votës të personave me aftësi të kufizuar

Parathënie

Puna e EPI-t fokusohet në nevojat dhe kufizimet e Maqedonisë së Veriut, vend ky që ka pritur fillimin e negociatave për anëtarësim për më shumë se një dekadë, e që ka përjetuar edhe rënie të mbështetjes për anëtarësim në Bashkimin Evropian, si dhe paqëndrueshmëri politike në vitet e fundit. Në kuadër të programit për sundimin e ligjit, EPI monitoron nga afër nivelin e pajtueshmërisë me parimin e sundimit të ligjit të shteteve anëtare të BE-së dhe vendeve candidate, me qëllim që të nxirren mësim të vlefshme dhe të njejtat t'u prezantohen palëve përkatëse si dhe qytetarëve të Maqedonisë së Veriut, pasi që këto mësim do të duhet të zbatohet edhe tani si vend kandidat por dhe si shtet anëtar në të ardhmen. Në përputhje me strukturën e negociatave për anëtarësim në BE, EPI gjithashtu monitoron ngjarjet brenda vendit në fushat e funksionimit të institucioneve demokratike, reformat e administratës publike, si dhe Kapitulli 23 - Gjyqësori dhe të drejtat themelore.

BE-ja është ndërtuar mbi sundimin e ligjit, që nënkupton se çdo veprim i ndërmarrë bazohet në traktate të miratuara vullnetarisht dhe në mënyrë demokratike nga të gjithë anëtarët e shteteve të BE-së. Vendet candidate për anëtarësim në BE duhet gjithashtu të respektojnë të drejtat dhe detyrimet e parashikuara në Konventën Evropiane për të Drejtat e Njeriut si dhe Kartën e të Drejtave Themelore të Bashkimit Evropian. Ky vështrim vjetor fokusohet më konkretisht në disa aspekte të ndryshme që kanë të bëjnë me Kapitullin 23, çështje me të cilat shtetet anëtare dhe vendet candidate përballen, si dhe zgjidhje të mundshme për to.

Vështrimi fillon me një analizë të rasteve të bashkuara C-37/20 dhe C-601/20, ku GjED-ja ka vendosur të balancojë luftën kundër korrupsionit dhe të drejtën për mbrojtjen e të dhënave personale. Përkatësisht, analiza shikon faktet dhe bazën ligjore të këtij rasti dhe përfundon me arsyetimin e GjED-së për vendimin e saj. Në të njëjtën kohë, analiza ofron një rishikim

të legjislacionit relevant maqedonas dhe kur i njejt i krahasohet me arsyetimin e Gjykatës, dillet në përfundimin se legjislacioni i vendit nuk do të kalonte testin e Gjykatës për balancimin midis luftës kundër larjes së parave dhe mbrojtjen e të dhënave personale.

Analiza e dytë ofron një pasqyrë të zhvillimeve më të fundit të sundimit të ligjit në Romani, siç është vëzhguar nën Mekanizmin e Bashkëpunimit dhe Verifikimit (CVM) të BE-së, me fokus të veçantë në pavarësinë e gjyqësorit dhe reformat në drejtësi. Gjegjësisht, raporti i fundit i MBV-së është shumë i rëndësishëm pasi që Komisioni arriti në përfundim se progresi i bërë nga ana e Romanisë ishte i mjaftueshëm për të përmbushur detyrimet e marra në kohën e anëtarësimit të saj në BE dhe që të gjitha etapat mund të mbyllen në mënyrë të kënaqshme. Si rezultat, tani e tutje, Komisioni nuk do të monitorojë ose raportojë për Romaninë nën MBV-në, por monitorimi do të vazhdojë brenda ciklit vjetor të sundimit të ligjit dhe raportimi do të konsolidohet në raportin vjetor të Komisionit për sundimin e ligjit si dhe në pjesë të tjera të përcaktuara lidhur me sundimin e ligjit që vlen për të gjitha shtetet anëtare.

Në fillim të prillit, Franca dhe Gjermania i janë bashkuar një pjese të madhe të shteteve Evropiane, duke mbështetur padinë ligjore të ngritur para GjED-së nga Komisioni kundër Hungarisë mbi një ligj të vitit 2021 që diskriminon popullsinë LGBTQI+. Përveç këtyre dy shteteve anëtare, Austria, Belgjika, Danimarka, Finlanda, Greqia, Irlanda, Luksemburgu, Malta, Holanda, Portugalia, Sllovenia, Spanja, Suedia si dhe Parlamenti Evropian gjithashtu kanë aplikuar për të ju bashkangjitur procedurës. Ligji i kontestuar hungarez synon të ndalojë përmbajtjet që promovojnë ose portretizojnë atë që referohet si “shmangie nga vetë-identiteti që korrespondon me gjininë e përcaktuar nga lindja, ndryshimi i gjinisë ose homoseksualiteti” tek të miturit. Analiza e tretë në këtë vështrim shikon rezultatet e mundshme të këtij rasti gjyqësor

dhe implikimet e tij në mbrojtjen e të drejtave LGBTQI+ në Hungari dhe më gjerë.

Monitorimi i Aktit evropian të Inteligjencës Artificiale, si dhe debatet dhe analizat e avantazheve dhe mangësive të këtij akti janë përcjellur në analizën e katërt. Konkretisht, janë analizuar fushëveprimi i projekt-rregullores, mbrojtjet e të drejtave të njeriut si dhe rreptësia e dispozitave për praktikën e ndaluar në sistemet e inteligjencës artificiale. Pas zhvillimeve rreth miratimit të këtij akti, si dhe diskutimet e frytshme që nxiti, u analizuan diskutimet dhe analizat që rezultuan nga nevoja për të rafinuar dhe përmbushur potencialin e tij të përgjithshëm, në mënyrë që të përmbushen në mënyrë më efektive dhe efikase qëllimet e përcaktuara, e veçanërisht mbrojtja e të drejtave të njeriut të parapara në Kartë. Megjithatë, debati rreth aktit të IA ka dhënë vëmendje të pamjaftueshme një veçorie kryesore: akti duhet të krijojë një lidhje të përcaktuar qartë mes inteligjencës artificiale dhe sundimit të ligjit. Përderisa përfshirja e mbrojtjes së të drejtave të njeriut në akt është diskutuar gjerësisht, përcaktimi i lidhjes me sundimin e ligjit është po aq i rëndësishëm.

Përmbledhja e pesta dhe e fundit e përfshirë në këtë vështrim, ofron një pasqyrë të sfidave dhe barrierave me të cilat përballen personat me aftësi të kufizuara në BE dhe në Maqedoninë e Veriut gjatë ushtrimit të së drejtës së tyre të votës, në kuadër të dispozitave të ligjit zgjedhor të ri të BE-së dhe situatën faktike në Maqedoninë e Veriut në pritshmëri të zgjedhjeve të ardhshme të vitit 2024. Këtu përfshihen zgjedhjet në BE që janë planifikuar të mbahen në fillim të qershorit dhe zgjedhjet presidenciale dhe parlamentare në Maqedoninë e Veriut të cilat janë planifikuar të mbahen në prill dhe maj. Edhe pse ata përfaqësojnë shtylla të demokracisë, është vënë re se një numër i madh i personave me aftësi të kufizuara nuk do të mund të marrin pjesë në zgjedhje për shkak të barrierave në lidhje me qasjen dhe kapacitetin ligjor, të cilat janë analizuar në detaje.

Balancimi i luftës kundër korrupsionit dhe e drejta për mbrojtjen e të dhënave personale - dy anët e së njëjtës monedhë (sundimi i ligjit)

Beba Zhagar
Hulumtuese në
Institutin për Politikë Evropiane - Shkup

Kjo përmbledhje analizon nevojën për balancimin e luftës kundër korrupsionit në formën e luftës kundër pastrimit të parave dhe financimit të terrorizmit dhe të drejtën për mbrojtjen e të dhënave personale përmes gjykimit të GJDBE në rastet e bashkuara C-37/20 dhe C-601/20.

Ndonëse nuk ka marrëveshje universale për përkufizimin e korrupsionit, ajo është padyshim po aq e vjetër sa historia njerëzore. Nga Dinastia e Parë (3,100-2,700 pes) e Egjiptit të lashtë, kur u vu re për herë të parë korrupsioni në gjyqësorin e tij,¹ deri në operacionet kryesore të pastrimit të parave të zbuluara sot,² lufta kundër korrupsionit ka qenë e pafundme. Megjithatë, në shekullin njëzet e një, ne shohim të drejta dhe detyrime të tjera që shkojnë bashkë me luftën kundër korrupsionit, siç është e drejta për mbrojtjen e të dhënave personale.

LEGJISLACIONI MAQEDONAS

Ligji më i fundit për parandalimin e pastrimit të parave dhe financimit të terrorizmit u miratua në vitin 2022 dhe supozohet të harmonizohet me Direktivën (BE) 2018/843 (Direktiva e 5^{të} e BE-së kundër pastrimit të parave). Ky ligj vazhdon synimin e ligjit të mëparshëm³, i cili prezantoi krijimin e Regjistrit të Pronarëve Përfitues. Më 24 janar 2021, Regjistri Qendror i Republikës së Maqedonisë së Veriut njoftoi se Regjistri i Pronarëve Përfitues u përdor për të rritur transparencën në strukturën e pronësisë së subjekteve juridike në vend dhe për të përbushur standardet ndërkombëtare dhe të BE-së për luftën kundër pastrimit të parave dhe financim-

- 1 El-Saady, Hasan. "Considerations on Bribery in Ancient Egypt." *Studien Zur Altägyptischen Kultur* 25 (1998): 295–304. <http://www.jstor.org/stable/25152765>.
- 2 "Operation in Italy against Criminal Group under Investigation for Massive VAT Fraud: 12 Arrestime, përfshirë katër zyrtarë publikë", 21 mars 2023, <https://www.eppo.europa.eu/en/news/operation-italy-against-criminal-group-under-investigation-massive-vat-fraud-12-arrests>.
- 3 Ligji për parandalimin e pastrimit të parave dhe financimit të terrorizmit (Закон за спречување перење пари и финансирање на тероризам), Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë nr. 120/2018 dhe Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë së Veriut nr. 275/2019 dhe 317/2020.

it të terrorizmit.⁴ Detyrimi i regjistrimit u referohet pronarëve përfitues të të gjitha subjekteve juridike të cilave u kërkohet të regjistrohen sipas Ligjit për Parandalimin e Pastrimit të Parave dhe Financimit të Terrorizmit. Ligji përcakton termin ‘pronar përfitues’ si *“çdo person fizik që zotëron ose kontrollon klientin dhe/ose personin fizik në emër të të cilit po kryhet transaksioni.”*⁵ Informacioni për pronarët përfitues është i disponueshëm drejtpërdrejt dhe përmes qasjes elektronike në Zyrën e Inteligjencës Financiare, gjykatat, institucionet e tjera sipas nenit 130 paragrafi (1) dhe nenit 151 paragrafi (1) të ligjit, subjektet nga neni 5 i ligjit dhe personat e tjerë juridikë dhe fizikë. Kështu, të gjithë personat juridikë dhe fizikë mund të kenë qasje në emrin dhe mbiemrin, muajin dhe vitin e lindjes, shtetësinë, vendin e banimit, pjesën e pronësisë ose ndonjë formë apo lloj tjetër të interesit përfitues të mbajtur.⁶ Prandaj, ky ligj lejon publikun e gjerë të kërkojë dhe të ketë qasje në informacion mbi pronësinë përfituese, pa demonstruar një interes të ligjshëm, në përputhje me dispozitat e Direktivës 2018/843.

Ndërsa ligji është i harmonizuar me Direktivën, ai nuk përmban një dispozitë që përfshin mundësinë për të kufizuar qasjen në të gjithë ose një pjesë të informacionit mbi pronësinë përfituese në rrethana të jashtëzakonshme, siç është ai i përfshirë në Direktivë. Kjo do të thotë se pronarët përfitues në Maqedoninë e Veriut kanë nevojë për një mekanizëm për të mbrojtur të dhënat e tyre personale në rrethana të jashtëzakonshme, si ai i parashikuar për pronarët përfitues në shtetet anëtare të BE-së.

Dispozita të ndryshme të ligjit përcaktojnë pajtueshmërinë e tij me rregulloret e mbrojtjes së të dhënave, siç përcaktohet në Ligjin për Mbrojtjen e të Dhënave Personale, i cili është plotësisht i harmonizuar me Rregulloren e përgjithshme për mbrojtjen e të dhënave (RRPMDH)⁷ Ky ligj përfshin gjithashtu parimet e përgjithshme për mbrojtjen e të dhënave personale të përfshira në RRPMDH, të tilla si ligjshmëria, drejtësia, transparencja, kufizimi i qëllimit, minimizimi i të dhënave dhe integriteti dhe konfidencialiteti.⁸ Megjithatë, ende duket se ka mungesë të mbrojtjes së mjaftueshme të të dhënave personale të pronarëve përfitues në vend.

Kjo mund të bëhet problem, duke marrë parasysh statusin e vendit kandidat për pranim në BE. Ndërkohë që procesi i skriningut po afrohet, ne duhet të konsiderojmë angazhimin për të harmonizuar legjislacionin maqedonas me acquis të BE-së. Nga ana tjetër, Kapitulli 23 dhe Kapitulli 24 i klasterit Themelet ndonjëherë kanë tendencë të ndryshme dhe lëvizin në drejtime të kundërta. I tillë është rasti i balancimit të luftës kundër pastrimit të parave dhe financimit të terrorizmit me të drejtën e mbrojtjes së të dhënave personale. Në këtë kontekst, shtetet anëtare të BE-së dhe vendet candidate shpesh kërkojnë udhëzime në interpretimin e ligjit të BE-së. Gjykata e Drejtësisë e BE-së (GJDBE) ndikon në mënyrë të thekuar në legjislacionin në zhvillim e sipër të BE-së, me doktrinën e zhvilluar përmes praktikës së saj gjyqësore. Një shembull i tillë janë rastet e bashkuara C-37/20 dhe C-601/20 (WM dhe Sovim SA kundrejt Regjistrave të Biznesit të Luksemburgut),⁹ ku GJDBE duhej të vendoste nëse e drejta për mbrojtjen e të dhënave personale, e mbuluar në Kapitullin 23 është mbizotëruese mbi nevojën për transparencë në luftën kundër korrupsionit, siç rregullohet në Kapitullin 24.

4 “Njoftim për fillimin e Regjistrimit të Pronarëve Përfitues”, Uebfaqja zyrtare e Regjistrimit Qendror të Republikës së Maqedonisë së Veriut, 24 janar 2021, <https://www.crm.com.mk/en/vesti/announcement-for-launching-the-beneficial-ownership-registry>.

5 Neni 2 paragrafi (1) pika (37) i Ligjit për parandalimin e pastrimit të parave dhe financimit të terrorizmit (Закон за спречување перење пари и финансирање на тероризам), Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë nr. 120/2018 dhe Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë së Veriut nr. 151/2022.

6 Neni 33 i Ligjit për Parandalimin e Pastrimit të Parave dhe Financimit të Terrorizmit.

7 Ligji për Mbrojtjen e të Dhënave Personale (Закон за заштита на личните податоци), Gazeta Zyrtare e Republikës së Maqedonisë së Veriut Nr. 42/2020 dhe 294/2021.

8 Neni 9 i Ligjit për Mbrojtjen e të Dhënave Personale.

9 WM (C37/20) and Sovim SA (C601/20) v Luxembourg Business Registers, C-37/20, ECLI:EU:C:2022:912, 22 November 2022.

FAKTET E ÇËSHTJEVE DHE PYETJEVE TË REFERUARA

Në rastin C-37/20, një kompani e pasurive të pa-luajtshme ka aplikuar në Regjistrat e Biznesit të Luksemburgut (RBL), në përputhje me nenin 15 të Ligjit të Luksemburgut, për krijimin e një Regjistri të Pronarëve Përfitues, me një kërkesë që qasja në informacionin në lidhje me pronarin e saj përfitues, të përfshirë në Regjistrin e Pronarëve Përfitues, t'i nënshtrohet kufizimeve të përcaktuara në atë dispozitë. Arsyetimi pas kësaj kërkesë ishte se qasja e publikut të gjerë në një informacion të tillë do të ekspozonte seriozisht, plotësisht dhe menjëherë pronarin përfitues dhe familjen e tij ndaj një rreziku joproporcional dhe rrezikut të mashtrimit, rrëmbimit, shantazhit, zhvatjes, ngacmimit, dhunës ose frikësimit. RBL e refuzoi një kërkesë të tillë dhe më pas pronari përfitues ngriti padi në Gjykatën e Qarkut të Luksemburgut (GJQL). Më pas, GJQL i kërkoi GJDBE një vendim paraprak mbi konceptet e “rrethanave të jashtëzakonshme”, “rrezikut” dhe “rrezikut joproporcional”, të cilat përbëjnë kushte për zbatimin e kufizimit të qasjes në të gjithë ose një pjesë të informacionit mbi pronësinë përfituese, sipas rastit, siç parashikohet në nenin 30 (9) të Direktivës së 5^{-të} të BE-së kundër pastrimit të parave.

Në rastin e dytë, C-601/20, një kompani tjetër bëri të njëjtën kërkesë për të kufizuar qasjen në informacion në lidhje me pronarin e saj përfitues mbi të njëjtën bazë ligjore. Edhe këtu RBL e refuzoi kërkesën. Pas refuzimit, kompania ngriti një padi para GJQL, duke argumentuar se dhënia e aksesit publik në identitetin dhe të dhënat personale të pronarit të saj përfitues do të cenonte të drejtën e respektimit të jetës private dhe familjare dhe të drejtën e mbrojtjes së të dhënave personale, të përcaktuara përkatësisht në nenet 7 dhe 8 të Kartës së të Drejtave Themelore të BE-së. Për më tepër, kompania argumentoi se qasja publike në të dhënat personale të përfshira në Regjistrin e Pronarëve Përfitues përbën shkelje të parimeve themelore

të RRPMDH.¹⁰ Kështu, GJQL i kërkoi GJDBE të interpretojë Direktivën e 5^{-të} të BE-së kundër pastrimit të parave marrë parasysh të drejtën për respektimin e jetës private dhe familjare të garantuar në Nenin 7 dhe të drejtën për mbrojtjen e të dhënave personale të garantuar nga neni 8 i Kartës, si dhe të interpretojë Direktivën e 5^{-të} të BE-së kundër pastrimit të parave marrë parasysh të drejtën për mbrojtjen e të dhënave personale siç parashikohet në RRPMDH.

KONTEKSTI LIGJOR

Direktiva (BE) 2015/849 për parandalimin e përdorimit të sistemit financiar për qëllime të pastrimit të parave ose financimit të terrorizmit dhe Direktiva 2018/843 që e ndryshon atë (Direktiva e 5^{-të} e BE-së kundër pastrimit të parave).

Direktiva e 5^{-të} e BE-së kundër pastrimit të parave synon të zbulojë dhe hetojë pastrimin e parave dhe ta parandalojë atë, duke synuar kështu rritjen e transparencës si një kërcënim për aktivitetet kriminale. Fillon me premisën se “qasja publike në informacionin e pronësisë përfituese lejon shqyrtimin më të madh të informacionit nga shoqëria civile, duke përfshirë shtypin ose organizatat e shoqërisë civile, dhe kontribuon në ruajtjen e besimit në integritetin e transaksioneve të biznesit dhe të sistemit financiar”.¹¹ Në të njëjtën kohë, thekson se duhet të kërkohet një ekuilibër midis interesit të publikut të gjerë në parandalimin e pastrimit të parave dhe financimit të terrorizmit dhe të

10 Neni 5 paragrafi (1) i Rregullores (BE) 2016/679 të Parlamentit Evropian dhe të Këshillit të 27 prillit 2016 për mbrojtjen e personave fizikë në lidhje me përpunimin e të dhënave personale dhe lëvizjen e lirë të këtyre të dhënave, dhe shfuqizimin e Direktivës 95/46/EC (Rregullorja e Përgjithshme e Mbrojtjes së të Dhënave), CELEX 32016R0679, OJ L 119, 4.5.2016, p. 1–88.

11 Recitali 30 i Direktivës (BE) 2018/843 të Parlamentit Evropian dhe të Këshillit të 30 majit 2018 që ndryshon Direktivën (BE) 2015/849 për parandalimin e përdorimit të sistemit financiar për qëllime të pastrimit të parave ose financimit të terrorizmit, dhe që ndryshon Direktivat 2009/138/KE dhe 2013/36/BE, CELEX 32018L0843, OJ L 156, 19.6.2018, f. 43–74.

drejtave themelore të subjektit të të dhënave. Në këtë kontekst, Direktiva nënkupton që shtetet anëtare të BE-së mund të parashikojnë përjashtime nga zbulimi përmes regjistrave të informacionit të pronësisë përfituese dhe qasjes në një informacion të tillë në rrethana të jashtëzakonshme dhe se RRPMDH zbatohet për përpunimin e të dhënave personale sipas kësaj Direktive.

Direktiva përcakton termin ‘pronar përfitues’ si “çdo person fizik që zotëron ose kontrollon klientin dhe/ose personin fizik në emër të të cilit po kryhet transaksioni ose aktiviteti.”¹²

Në Direktivën 2015/849, para hyrjes në fuqi të Direktivës 2018/843, neni i kontestuar 30 paragrafi (5) parashikonte që shtetet anëtare të BE-së duhet të sigurojnë që informacioni mbi pronësinë përfituese të jetë i aksesueshëm në të gjitha rastet për (a) autoritetet kompetente dhe Njësitë e Inteligjencës Financiare, pa asnjë kufizim; (b) subjektet e detyruara, në kuadër të përkushtimit të duhur ndaj klientit në përputhje me Kapitullin II të Direktivës; dhe (c) çdo person ose organizatë që mund të demonstrojë një interes të ligjshëm (këta persona ose organizata mund të kenë qasje të paktën në emrin, muajin dhe vitin e lindjes, shtetësinë dhe vendin e banimit të pronarit përfitues, si dhe natyrën dhe shtrirjen e interesit përfitues të mbajtur). Direktiva 2018/843 ndryshoi paragrafin (5) pika (c), duke hequr kushtin për të demonstruar një interes të ligjshëm, duke lejuar kështu qasjen në informacion mbi pronësinë përfituese për çdo anëtar të publikut të gjerë.¹³ Direktiva 2018/843 gjithashtu ndryshoi paragrafin (9) të nenit 30 të kontestuar, duke nënkuptuar se në rrethana të jashtëzakonshme kur qasja në informacion mbi pronarin përfitues do t’i ekspozonte ata ndaj

rreziqeve joproportionale, të tilla si mashtrimi, rrëmbimi, shantazhi, zhvatja, ngacmimi, dhuna ose frikësimi, ose kur pronari përfitues është i mitur ose ndryshe ligjërisht i paaftë, shtetet anëtare të BE-së mund të parashikojnë një përjashtim nga kjo qasje në të gjithë ose një pjesë të informacionit mbi pronësinë përfituese, në bazë të rastit. Ky kufizim duhet të jepet pas një vlerësimi të hollësishëm të natyrës së jashtëzakonshme të rrethanave dhe të drejtave për një rishikim administrativ të një vendimi të tillë. Duhet të garantohet një mjet gjyqësor efektiv.¹⁴

Rregullorja e Përgjithshme e Mbrojtjes së të Dhënave

Brenda parimeve të saj, RRPMDH parashikon që të dhënat personale duhet të: përpunohen në mënyrë të ligjshme, të drejtë dhe transparente në lidhje me subjektin e të dhënave; të mblidhen për qëllime të specifikuar, të qarta dhe të ligjshme dhe të mos përpunohen më tej në një mënyrë që është e papajtueshme me ato qëllime; të jenë adekuate, relevante dhe të kufizuara në atë që është e nevojshme në lidhje me qëllimet për të cilat ato përpunohen dhe duhet të përpunohen në një mënyrë që mundëson sigurinë e duhur të të dhënave personale.¹⁵

12 Neni 3 paragrafi (0) i Direktivës (BE) 2015/849 të Parlamentit Evropian dhe të Këshillit të 20 majit 2015 për parandalimin e përdorimit të sistemit financiar për qëllime të pastrimit të parave ose financimit të terrorizmit, që ndryshon Rregulloren 648/2012 të Parlamentit Evropian dhe që anulon Direktivën 2005/60/KE të Parlamentit Evropian dhe të Këshillit dhe Direktivës së Komisionit CELEX 32015L0849, OJ L 141, 5.6.2015, p. 73–117.

13 Neni 1 paragrafi (15) pika (c) e Direktivës (BE) 2018/843.

14 Neni 1 paragrafi (15) pika (c) e Direktivës (BE) 2018/843.

15 Neni 5 paragrafi (1) i Rregullores (BE) 2016/679.

Ligji i Luksemburgut

Meqenëse të dy rastet iu referuan GJDBE nga GJQL, Gjykata analizoi gjithashtu Ligjin e Luksemburgut për krijimin e Regjistrimit të Pronarëve Përfitues. Përkatësisht, ligji përcakton se qasja në informacionin e mëposhtëm për pronarët përfitues do të jetë e hapur për çdo person: mbiemri, emri, shtetësia (ose shtetësitë), data dhe vendi i lindjes, vendi i banimit dhe natyra dhe shtrirja e interesave përfituese të mbajtura.¹⁶ Megjithatë, parashikohet gjithashtu një përjashtim: *“një subjekt i regjistruar ose një pronar përfitues mund të kërkojë, sipas rastit dhe në rrethanat e jashtëzakonshme të mëposhtme, me anë të një aplikimi të arsyetuar drejtuar Administratorit, që qasja në informacionin e renditur në nenin 3 të kufizohet për autoritetet shtetërore, institucionet e kreditit, institucionet financiare, përmbaruesit dhe noterët që vepronjë si nëpunës publikë, ku qasja në atë informacion do ta ekspozonte pronarin përfitues ndaj rrezikut disproporcional, rrezikut të mashtrimit, rrëmbimit, shantazhit, zhvatjes, ngacmimit, dhunës ose frikësimit, ose kur pronari përfitues është i mitur ose ndryshe ligjërishit i paaftë.”*¹⁷

16 Neni 3 paragrafi (1) dhe neni 12 i Ligjit të 13 janarit 2019 për krijimin e Regjistrimit të Pronësive Përfituese (Loi du 13 janvier 2019 instituant un Registre des bénéficiaires effectifs) (Mémorial A 2019, Nr 15).

17 Neni 15 paragrafi (1) i Ligjit për themelimin e Regjistrimit të Pronarëve Përfitues.

ARSYETIMI I GJDBE

Bazuar në pyetjet e referuara nga GJQL, GJDBE vlerësoi nëse Direktiva 2018/843 paraqet një çekuilibër midis luftës kundër pastrimit të parave (dhe financimit të terrorizmit) dhe mbrojtjes së mjaftueshme të të dhënave personale.

Së pari, Gjykata vendosi që, meqenëse të dhënat e përmendura në nenin 30 paragrafi (5) përfshijnë informacione për individët e identifikuar, qasja e publikut të gjerë në këto të dhëna ndikon në të drejtën themelore për respektimin e jetës private, të garantuar në nenin 7 të Kartës dhe se vënia në dispozicion e këtyre të dhënave për publikun e gjerë në atë mënyrë përbën përpunimin e të dhënave personale që bien në bazë të nenit 8 të Kartës.¹⁸

Për më tepër, Gjykata përcaktoi se qasja e publikut të gjerë në informacion mbi pronësinë përfituese përbën një ndërhyrje në të drejtat themelore të vendosura në nenet 7 dhe 8 të Kartës. Një ndërhyrje e tillë konsiderohet serioze sepse të dhënat e pronarëve përfitues janë të akeseueshme për një numër potencialisht të pakufizuar personash, përfshirë ata që duan të dinë gjendjen materiale dhe financiare të pronarëve përfitues. Prandaj, ata nuk janë në gjendje të mbrojnë veten në mënyrë efektive kundër abuzimit me të dhënat personale.¹⁹

Së fundi, ndërsa respektimi i parimit të transparencës është i rëndësishëm për luftën kundër korrupsionit, ai nuk mund të konsiderohet një objektiv i interesit të përgjithshëm, i aftë për të justifikuar ndërhyrjen në të drejtat themelore të garantuara në nenet 7 dhe 8 të Kartës, gjë e cila rezulton nga qasja e publikut të gjerë në informacion mbi pronësinë përfituese.²⁰ Prandaj, përfundimi logjik i procedurave gjyqësore

18 WM (C37/20) dhe Sovim SA (C601/20) v Regjistrat e Biznesit të Luksemburgut, C-37/20, ECLI:EU:C:2022:912, 22 nëntor 2022, 38.

19 WM (C37/20) and Sovim SA (C601/20) v Luxembourg Business Registers, C-37/20, ECLI:EU:C:2022:912, 22 November 2022, par. 43.

20 WM (C37/20) and Sovim SA (C601/20) v Luxembourg Business Registers, C-37/20, ECLI:EU:C:2022:912, 22 November 2022, par.62.

solli zhvlerësimin e nenit 1 paragrafi (15) pika (c) të Direktivës (BE) 2018/843, e cila ndryshoi pikën (c) të nenit 30 paragrafi (5) të Direktivës (BE) 2015/849 në mënyrë të tillë, që të gjithë anëtarët e publikut të gjerë të mund të kishin qasje në informacion mbi pronësinë përfituese të personave juridikë.

Si përfundim, ky gjykim mund të paraqesë një domosdoshmëri për të gjitha shtetet anëtare të BE-së për të rishikuar zbatimin e tyre të Direktivës 5^{-të} të BE-së kundër pastrimit të parave për të parandaluar raste të ngjashme të shkeljes të së drejtës për mbrojtjen e të dhënave personale para gjykatave të tyre dhe vendet candidate, të tilla si Maqedonia e Veriut, gjithashtu t'i realizojnë këto pritshmëri. Nëse arsyetimi i GJDBE në rastet e bashkuara C-37/20 dhe C-601/20 do të zbatohet për të hetuar rregulloren e Regjistrimit të Pronarëve Përfitues në Maqedoninë e Veriut dhe nivelin e qasjes në të dhënat personale të pronarëve përfitues, legjislacioni i vendit nuk do të kalonte testin e Gjykatës për balancimin midis luftës kundër pastrimit të parave dhe mbrojtjes së të dhënave personale.

Sundimi i ligjit në Rumani: historia e pafund e një shteti anëtar të BE-së

Velimir Delovski
Këshilltar ligjor
Bashkëpunëtor i jashtëm i
Institutit për politikë evropiane – Shkup

Kjo përmbledhje ofron një pasqyrë të zhvillimeve më të fundit të sundimit të ligjit në Rumani, siç vërehet nën Mekanizmin e Bashkëpunimit dhe Verifikimit (MBV) të Bashkimit Evropian (BE), me fokus të veçantë në pavarësinë e gjyqësorit dhe reformën në drejtësi. Është gjithashtu me rëndësi për autoritetet maqedonase pasi riafirmojnë rëndësinë e sigurimit të një kornize për vlerësimin afatgjatë të reformave gjyqësore në vazhdim si një parakusht për reforma të qëndrueshme dhe efikase, të cilat gjithashtu do të vazhdojnë të kryhen pas pranimit të vendit në BE.

KONTEKSTI

Mekanizmi i Bashkëpunimit dhe Verifikimit (MBV) u prezantua kur Rumania dhe Bullgaria u bashkuan BE-së në vitin 2007, si një masë kalimtare për të lehtësuar përpjekjet e vazhdueshme të dy vendeve për të reformuar gjyqësorin e tyre dhe për të rritur luftën kundër korrupsionit.²¹ Raportet e tij bazohen në analiza dhe monitorime të kujdesshme, duke u mbështetur në një dialog të vazhdueshëm midis autoriteteve bullgare dhe rumune dhe Komisionit Evropian (Komisioni, KE), por edhe në dialogun e vendosur me shoqërinë civile, organizatat ndërkombëtare, ekspertët e pavarur dhe një sërë burimesh të tjera.²²

21 Vendimi i Komisionit 2006/928 i 13 dhjetorit 2006 për krijimin e një mekanizmi për bashkëpunimin dhe verifikimin e progresit në Rumani për të adresuar standardet specifike në fushat e reformës gjyqësore dhe luftës kundër korrupsionit (GU 2006 L 354/ 56).

22 Raporti i MBV tetor 2019 për Bullgarinë arriti në përfundimin se Bullgaria kishte përmbytur në mënyrë të kënaqshme rekomandimet e mbetura për MBV-së, se Bullgaria ka bërë përpunim të mjaftueshëm në përmbyshjen e angazhimeve të saj në kohën e pranimit të saj në BE dhe se të gjitha standardet mund të mbyllen në mënyrë të kënaqshme. Që atëherë, Bullgaria nuk monitorohet ose raportohet më nën CVM dhe monitorohet brenda ciklit vjetor të sundimit të ligjit, dhe më konkretisht, në Raportin vjetor të Komisionit për Sundimin e Ligjit. Shih COM/2019/498 final.

Që nga raporti i parë i datës 27 qershor 2007, raportet e Komisionit për progresin përmbajnë vlerësimin dhe rekomandimet e Komisionit për autoritetet përkatëse kundrejt secilit prej kriterëve ('standardet') të përcaktuara në Vendimin e MBV-së. Në veçanti, standardet për Rumaninë merren me: 1) transparencën dhe efikasitetin e sistemit gjyqësor; 2) kornizën e integritetit dhe Agjencinë Kombëtare të Integritetit; 3) luftën kundër korrupsionit të nivelit të lartë dhe 4) luftën kundër korrupsionit në të gjitha nivelet dhe parandalimin e korrupsionit.

Një mjet tjetër i dobishëm në këtë kontekst është Mekanizmi Evropian për Sundimin e Ligjit i cili siguron një proces për një dialog vjetor midis Komisionit, Këshillit dhe Parlamentit Evropian së bashku me Shtetet Anëtare, si dhe parlamentet kombëtare, shoqërinë civile dhe palët e tjera të interesuara për sundimin e ligjit. Themeli i këtij procesi është **Raporti i Sundimit të Ligjit**, i cili monitoron zhvillimet e rëndësishme në lidhje me sundimin e ligjit në Shtetet Anëtare. Fushëveprimi i tij shkon përtej kontekstit specifik të pas-anëtarësimit që shkaktoi MBV dhe ai mbulon katër shtylla: sistemin e drejtësisë, kornizën antikorrupsion, pluralizmin e medias dhe çështje të tjera institucionale siç është roli i institucioneve të pavarura në sigurimin e kontrolleve dhe balancave.²³ Ai duhet të shërbejë si bazë për diskutime, si dhe për të mundësuar identifikimin e sfidave sa më shpejt të jetë e mundur, gjë që duhet të ndihmojë shtetet anëtare përkatëse të gjejnë zgjidhje për të garantuar dhe mbrojtur sundimin e ligjit.

Në lidhje me Rumaninë, vlerësimi pozitiv nga Komisioni i janarit 2017 (dhjetë vjet pasi ishte krijuar mekanizmi) çoi në dymbëdhjetë

rekomandimet kryesore, zbatimi i të cilave u monitorua përmes katër vlerësimeve të mëtejshme. Raportet nga viti 2017 deri në vitin 2019 u karakterizuan nga një vrull reformash në rënie dhe duhej të bëheshin tetë rekomandime shtesë. Në raportinqershor 2021 Komisioni ishte në gjendje të konstatojë përparim thelbësor në të gjitha standardet e MKV-së dhe të jap një shtysë të fortë të rinovuar për të reformuar dhe riparuar kthimin pas të periudhës 2017-2019.²⁴ Raporti i fundit i Komisionit për Rumaninë sipas MKV-së të 22 nëntorit 2022 vlerëson progresin e bërë në rekomandimet e jashtëzakonshme dhe përmbushjen e standardeve të MKV-së që nga raporti qershor 2021 i MKV-së.²⁵

GJETJET KRYESORE TË RËNDËSISHME PËR SISTEMIN GJYQËSOR NË RUMANI

Në lidhje me standardin e parë, në përgjigje të shqetësimeve të ngritura nga KE se ndryshimet në tre ligjet e drejtësisë²⁶ të cilat përcaktojnë statusin e magjistratëve dhe organizojnë sistemin gjyqësor dhe Këshillin e Lartë të Magjistraturës (SCM), në 2018 dhe 2019, kishin një ndikim serioz në pavarësinë, cilësinë dhe efikasitetin e sistemit të drejtësisë, autoritetet rumune bënë një rishikim të përgjithshëm duke miratuar ligje të reja të drejtësisë në tetor 2022.²⁷

24 Shih COM(2021) 370 final të 8 qershorit 2021.

25 Shih COM(2022) 664 final të 22 nëntorit 2022.

26 Ligji 207/2018 për ndryshimin e ligjit 304/2004 për organizimin gjyqësor; Ligji 234/2018 për ndryshimin e ligjit nr. 317/2004 për Këshillin e Lartë të Magjistraturës; Ligji 242/2018 për ndryshimin e ligjit nr 303/2004 për statusin e gjyqtarëve dhe prokurorëve. Ligjet u modifikuan më tej përmes Urdhërave Emergjente të Qeverisë në 2018 dhe 2019.

27 Një Komitet i posaçëm i përbashkët parlamentar i të dy Dhomave shqyrtoi ligjet sipas një procedure urgjente parlamentare që filloi më 12 shtator 2022. Procesi parlamentar përfundoi më 17 tetor 2022 pas një votimi pozitiv në Senat. Këto ligje u kundërshtuan para Gjykatës Kushtetuese Rumune, e cila hodhi poshtë të gjitha kundërshtimet dhe ato u dekretuan nga Presidenti i Rumanisë më 15 nëntor 2022. Ligjet u botuan në Fletoren Zyrtare më 16 nëntor 2022. Megjithatë draftet përfundimtare nuk ishin dërguar posaçërisht për konsultim para dorëzimit të tyre në Kuvend, Komisioni i Venecias përgatiti një opinion urgjent për tre ligjet e drejtësisë, botuar më 18 nëntor 2022.

23 Komisioni ka miratuar deri më tani tre raporte të Sundimit të Ligjit: COM(2020) 580; COM(2021) 700; dhe COM(2022)

500 Ato përfshinin kapituj specifikë për Rumaninë: SWD(2020) 322; SWD(2021) 724; SWD(2022) 523.

Raporti i fundit i MBV-së së nëntorit 2022 vuri në dukje se ligjet e rishikuara të drejtësisë reformuan **regjimin civil të përgjegjësive për gjyqtarët dhe prokurorët**, duke adresuar një çështje të gjatë të identifikuar në Raportet e MBV-së,²⁸ Raportet e Sundimit të Ligjit si dhe në jurisprudencën e GJND-së.²⁹ Ata hoqën rregullat e vendosura më parë, të cilat i caktuan kompetencë Ministrisë së Financave për të vlerësuar nëse një gabim gjyqësor është kryer në keqbesim ose nga pakujdesia e rëndë dhe, më pas, për të filluar veprimet e rikuperimit ndaj gjyqtarëve për dëmin e shkaktuar. Ata vendosin një garanci të re duke ofruar se, kur një paditës paraqet kërkesë për dëmshpërblim për një keqpërdorim të drejtësisë, Ministria e Financave mund të paraqes një padi kundër magjistratit vetëm nëse seksioni përkatës i MBV-së konstaton ekzistencën e keqbesimit ose neglizhencës së rëndë në dështimin e drejtësisë, në bazë të një raporti të hartuar nga Inspektorati Gjyqësor.

Janë vendosur edhe disa masa mbrojtëse në lidhje me përgjegjësinë disiplinore të magjistratëve. Në thelb, KE përhëndeti shfuqizimin e disa veprave disiplinore që gjeneruan shqetësime për pavarësinë gjyqësore, si dhe veprat penale që vënë në pikëpyetje parësinë e legjislacionit të BE-së³⁰. Nga ana tjetër, duke vënë në dukje shtrirjen e një veprë tjetër disiplinore

për mbulimin e shprehjes së mendimeve politike jo vetëm në ushtrimin e detyrave, por edhe në përgjithësi shprehjen e pikëpamjeve të tilla në publik, KE theksoi nevojën për të monitoruar praktikën për të siguruar se kjo vepër nuk kufizon padrejtësisht lirinë e fjalës së magjistratëve.³¹

Sa i përket aspekteve procedurale, ndryshimet në ligjet e drejtësisë parashikojnë që vendimet e KVM-së në çështjet disiplinore duhet të arsyetohen dhe për ato të njoftohen pa vonesë magjistratit në fjalë. Ato parashikojnë fshirjen e sanksioneve disiplinore nga procesverbali i magjistratit tre vjet nga data e ekzekutimit të tyre, nëse magjistrati nuk i nënshtrohet një sanksioni të ri disiplinor gjatë kësaj periudhe.

Raporti i MVK-së për vitin 2022 gjithashtu vëren rritjen e përgjithshme të kushtit të moshës për **ngritje në detyrë në gjykatat dhe prokuroritë më të larta**. Ligji ruan dy llojet ekzistuese të ngritjes në detyrë pranë gjykatave të apelit, gjykatave dhe prokurorive që u bashkëlidhen atyre, ngritjet në detyrë “në vend”, të cilat bazohen në rezultatet e arritura në konkurset e ngritjes në detyrë dhe ngritjet në detyrë efektive, të cilat bazohen në vlerësimin e veprimtarisë së magjistratëve gjatë viteve të kaluara.³² Për më tepër, ngritja e gjyqtarëve në Gjykatën e Lartë të Kasacionit dhe Drejtësisë (HCC) në bazë të një testi konkurrues me shkrim është zëvendësuar me një përzgjedhje bazuar në vlerësimin e vendimeve gjyqësore të marra nga kandidatët gjatë gjithë veprimtarisë së tyre në Gjykatën e Apelit dhe një intervistë

28 Shih veçanërisht raportin teknik 2018 (SWD(2018) 551 final), dhe raportin e Sundimit të Ligjit 2021 – kapitulli i vendit për situatën e sundimit të ligjit në Rumani.

29 Në Aktgjykimin e saj të 18 majit 2021, Asociația ‘Forumul Judecătorilor Din România’ dhe të tjerët, në rastet e bashkuara C-83/19, C-127/19, C-195/19, C-294/19, C-355/19 dhe C-379/19, SË 233–241, CJEU vendosi se të drejtat e mbrojtjes e gjyqtarëve duhet të respektohet plotësisht, se një gjykatë duhet të vendosë për përgjegjësinë personale të gjyqtarëve dhe se ligji duhet të sigurojë në mënyrë të qartë dhe të saktë garancitë e nevojshme duke siguruar që as hetimi dhe as veprimi për dëmshpërblim mos mund të shndërrohet në një instrument presioni mbi veprimtarinë gjyqësore. Për një analizë të thelluar të kësaj çështjeje, shih Moraru, M., & Bercea, R. (2022). The First Episode in the Romanian Rule of Law Saga: Joined Cases C-83/19, C-127/19, C-195/19, C-291/19, C-355/19 and C-397/19, Asociația ‘Forumul Judecătorilor din România, dhe ndjekja në nivel kombëtar. *European Constitutional Law Review*, 18(1), 82–113.

30 Për detaje të mëtejshme, shihni vendimin e GJND-së të 22 shkurtit 2022, RS, në rastin C-430/21, SË 79–93.

31 Shih COM(2022) 664 final të 22 nëntorit 2022 në f.4.

32 Megjithatë, ligji pezullon dispozitatë në lidhje me promovimet konkurruese në vend deri në dhjetor 2025, duke lejuar vetëm promovime efektive gjatë kësaj periudhe. Që nga viti 2025, promovimet në vend parashikohen të jenë të limituar në 20% të numrit të përgjithshëm të pozicioneve vakante. Këto kufizime në atë që shihet të jetë më objektive dhe meritokratike të avancimit janë kritikuar nga disa shoqata magjistratësh në Rumani.

para seksionit për gjyqtarët të MBV-së³³. Pasi të promovohen në KLDGJ, gjyqtarët përjashtohen gjithashtu nga vlerësimet e mëtejshme profesionale.

Miratimi i Ligjit për çmontimin e Seksionit për Hetimin e Veprave në Gjyqësi (SIIJ)³⁴ u përqa-fua duke pasur parasysh joefektivitetin e tij. Megjithatë, u ngritën shqetësime në lidhje me transferimin e kompetencave për hetimin e veprave penale të kryera nga magjistratët tek 'prokurorët e caktuar' brenda prokurorive pranë HCCJ dhe Gjykatave të Apelit. Raporti i Sundimit të Ligjit 2022 vuri në dukje se u ngritën shqetësime në lidhje me ndikimin e sistemit të ri në pavarësinë gjyqësore³⁵, pasi mbi 95% e dosjeve të transferuara të përpunuara deri më tani duket se janë bazuar në pretendime të pabaza ('ankesa shqetësuese') që përdoren si mjet presioni ndaj magjistratëve. Duket se ligji i ri humbi mundësinë për të adresuar shqetësime të tilla, gjithashtu duke marrë parasysh se sipas mendimit të tij të marsit 2022, Komisioni i Venecias vlerësoi se çdo çmontim i SIIJ-së duhet të sigurojë më shumë efikasitet në hetimin e pretendimeve për korrupsion nga gjyqtarët dhe prokurorët³⁶.

Sa i përket emërimeve dhe shkarkimeve të prokurorëve, raportet e mëparshme të MBV-së kanë theksuar gjithashtu nevojën për emërime të bazuara në merita të prokurorëve më të lartë dhe për kontrolle dhe ekuilibra të mjaftueshëm në procedurën e emërimit, si dhe një reflektim mbi masën në të cilën e njëjta procedurë emërimi dhe shkarkimi do të zbatohet në nivele më të ulëta drejtimi brenda prokurorisë³⁷. Komisioni i Venecias ka nënvizuar gjithashtu se besimi i publikut kërkon një ekuilibër adekuat midis kërkesës së legjitimitetit demokratik të emërimeve të tilla dhe kërkesës së depolitizimit³⁸.

Në raportin e MVP të vitit 2022 për Rumaninë, Komisioni vuri në dukje se ligjet e rishikuara të drejtësisë kanë prezantuar një proces më transparent dhe më të fuqishëm të përzgjedhjes për emërimet në postet drejtuese në prokurori, me masa mbrojtëse shtesë kundër politizimit për të rritur llogaridhënien e Ministrisë të Drejtësisë në paraqitjen e nominimeve. Në veçanti, ata kanë parashikuar që prokurorët e rangut të lartë (përfshirë Prokurorin e Përgjithshëm dhe Kryeprokurorët e Drejtorisë Kombëtare Antikorrupsion (ADN) dhe Drejtorisë për Hetimin e Krimit të Organizuar dhe Terrorizmit (DIICOT)), si dhe zëvendësit e tyre, të emërohen nga Presidenti i Rumanisë me një emërim të arsyetuar të paraqitur nga Ministri i Drejtësisë, pas një procesi përzgjedhës të nisur dhe organizuar nga Ministria e Drejtësisë dhe një mendim të

33 Ky ndryshim është kritikuar edhe nga disa shoqata magjistratësh dhe organizata të shoqërisë civile, të cilat argumentuan se është zvogëluar karakteri meritokratik dhe konkurrues i procedurës. Nga ana tjetër, MKV ka argumentuar se sistemi aktual nuk po funksiononte në mënyrë efektive dhe se, në atë nivel të moshës, testet të bazuara në dituri për gjyqtarët janë më pak të rëndësishme se një analizë e performancës së tyre gjatë gjyqimit.

34 Ligji Nr 49 i 11 marsit 2022 për shfuqizimin e Seksionit për hetimin e veprave penale në gjyqësori, si dhe për ndryshimin e Ligjit Nr 135/2010 për Kodin e Procedurës Penale, botuar në Fletoren Zyrtare Nr 244 të 11 marsit 2022. Ligji u kundërshtua në Gjykatën Kushtetuese, e cila e shpalli atë kushtetuese me vendimin nr 88, datë 9 mars 2022.

35 Deklaratë nga Shoqata Rumune e Forumit të Gjyqtarëve, Lëvizja për Mbrojtjen e Statutit të Shoqatës së Prokurorëve dhe Shoqata 'Nisma për Drejtësi', e 24 janarit 2022.

36 Komisioni i Venecias, Opinioni mbi projektligjin për shfuqizimin e seksionit për hetimin e veprave penale të kryera brenda gjyqësorit (CDL-AD(2022)003), § 37.

37 Në raportin e MBV-së të vitit 2016 u vu re se arbitraretit i lejuar me ligj në procesin e shkarkimeve tregoi nevojën për të siguruar qartësi dhe për të futur masa mbrojtëse. Për më tepër, u rekomandua që një procedurë që përfshin një element politik të mos zbatohet për postet më të ulëta drejtuese, deputetët dhe drejtuesit e seksioneve (të cilat do t'i lireshin KSHM-së dhe udhëheqjes së organizatave në fjalë).

38 CDL-AD(2015)039, Opinioni i Përbashkët i Komisionit të Venecias, Këshillit Konsultativ të Prokurorëve Evropianë (CCPE) dhe Zyrës së OSBE-së për Institutet Demokratike dhe të Drejtat e Njeriut (OSBE/ODIHR), për draftin e Ndryshimeve në Ligjin për Prokurorinë e Gjeorgjisë, § 19; CDL-AD(2017)028, Poloni - Opinioni për Aktin për Prokurorinë Publike, § 33. Shih gjithashtu CDL-PI (2022)023, Përmbledhja e opinionëve dhe raporteve të Komisionit të Venecias në lidhje me prokurorët.

Seksionit të Prokurorëve të MVP³⁹ Megjithëse mendimi i MVP-së nuk është i detyrueshëm për ministrin, procedura parashikon që në rast të një opinionin negativ, do të duhej të zhvillohej një intervistë e re me kandidatin e propozuar, e cila duhet të marrë parasysh argumentet e paraqitura në opinionin e MVP-së. Pas intervistës së re, Ministri mund t'i dërgojë propozimin e emërimit Presidentit ose të tërheqë emërimin dhe të organizojë një proces të ri përzgjedhjeje. Presidenti ose mund të pranojë propozimin për emërimin e ministrit dhe të vazhdojë me emërimin, ose mund ta refuzojë këtë propozim, duke dhënë arsye.⁴⁰

Në mënyrë të ngjashme, procedura për shkarkimin e prokurorëve të lartë fillon me kërkesë nga Ministri i Drejtësisë për mendim në Seksionin e Prokurorëve të MVP-së. Opinioni nuk është i detyrueshëm dhe pasi të jepet, ministri mund t'i propozojë shkarkimin Presidentit të Rumanisë, i cili mund ta refuzojë propozimin vetëm për shkak të ligjshmërisë. Ky ndryshim pason vendimin e Gjykatës Evropiane të Drejtave të Njeriut (GJEDNJ) në Kovesi kundër Rumanisë.⁴¹ Kjo e fundit tërhoqi vëmendjen për rëndësinë në rritje të përfshirjes së një autoriteti të pavarur nga ekzekutivi dhe dega legjislative në vendimet që ndikojnë në emërimin dhe shkarkimin e prokurorëve, dhe rrezikun që shkarkimi mund të ketë një efekt tronditës në gatishmërinë e magistratëve për të marrë pjesë në debatin publik për çështjet

që kanë të bëjnë me gjyqësorin.⁴² Për rrjedhojë, procedurës së shqyrtimit në gjykatën administrative i është shtuar procedura e shkarkimit të prokurorëve nga funksionet drejtuese, duke i dhënë prokurorit të shkarkuar 15 ditë kohë për të kundërshtuar shkarkimin.

Më tej u mirëprit në raportin e MVP të vitit 2022 se **kodet e sjelljes për parlamentarët dhe ministrat** ishin në fuqi dhe mund të kontribuojnë në rritjen e ndërgjegjësimit dhe një reduktim të ndjeshëm të numrit të incidenteve të shpërfilljes së pavarësisë gjyqësore dhe kritikës ndaj sistemit gjyqësor dhe magistratëve individualë si nga deputetët ashtu edhe nga zyrtarët qeveritarë.

39 Neni 144 i ligjit për statusin e gjyqtarëve dhe prokurorëve.

40 Zgjidhjet e reja legjislative janë vlerësuar pozitivisht edhe nga Komisioni i Venecias. Sipas Komisionit të Venecias, ndërsa procedura e emërimit vazhdon t'i japë Ministrin të Drejtësisë një rol vendimtar, përgjegjësi politike për emërimin ndahet me Presidentin e Rumanisë dhe roli i MVP-së forcohet. Përfshirja e disa aktorëve institucionalë në procedurë siguron një shkallë të mirë transparence dhe ndryshimi paraqet një përmirësim në drejtim të mbrojtjes nga rreziku i emërimeve partiake. Shih Komisionin e Venecias, Opinioni urgjent për tre ligje në lidhje me sistemin e drejtësisë (CDL-AD(2022)045), SS 36-43.

41 Kovesi kundër Rumanisë, nr. i aplikimit 3594/19, aktgjykimi i 5 majit 2020.

42 Në veçanti, GJEDNJ ka konstatuar shkelje të së drejtës për një gjykim të drejtë sipas nenit 6 të Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut (KEDNJ) duke pasur parasysh pamundësinë e kërkuarës për të sfiduar në mënyrë efektive përfundimin e parakohshëm të mandatit të saj si kryeprokurorë e DNA-së. E gjithë mundësia e shqyrtimit gjyqësor ishte kufizuar në rishikimin zyrtar të dekretit të largimit, ndërsa çdo shqyrtim i përstatshmërisë së arsyeve, rëndësisë së fakteve të pretenduara mbi të cilat ishte bazuar largimi ose përmbyshja e kushteve ligjore për vlefshmërinë e tij, ishte përjashtuar në mënyrë specifike. Prandaj, Gjykata vendosi që shkalla e shqyrtimit gjyqësor në dispozicion të kërkuarës në rrethanat e çështjes aktuale nuk mund të konsiderohej «e mjaftueshme». Përveç kësaj, një ndërhyrje në të drejtën e kërkuarës për lirinë e shprehjes sipas nenit 10 të KEDNJ-së. Gjykata vendosi se masa e kundërshtuar nuk i kishte shërbyer mbrojtjes së sundimit të ligjit ose ndonjë qëllimi tjetër legjitim dhe nuk kishte qenë e nevojshme në një shoqëri demokratike. Përkundrazi, ajo kishte qenë pasojë e ushtrimit të mëparshëm të së drejtës së kërkuarës për lirinë e shprehjes dhe në veçanti, ishte nxitur nga pikëpamjet dhe kritikën që kërkuarës kishte shprehur publikisht. Gjykata i kushtoi rëndësi të veçantë detyrës që ushtronte kërkuarja, funksionet dhe detyrat e së cilës përfshinin shprehjen e mendimit të saj për reformat legjislative të cilat kishin të ngjarë të kishin ndikim në gjyqësor dhe pavarësinë e tij dhe, më konkretisht, në luftën kundër korrupsionit të kryer nga departamenti i saj. Prandaj, qëndrimi dhe deklaratat e kërkuarës, të cilat binin qartë në kontekstin e një debati për çështje me interes të madh publik, kërkan një shkallë të lartë mbrojtjeje për lirinë e saj të shprehjes dhe një shqyrtim të rreptë të çdo ndërhyrjeje. Largimi i saj dhe arsyet që e justifikojnë atë vëditë se mund të pajtohen me konsideratën e veçantë që duhet t'i kushtohet natyrës së funksionit gjyqësor si degë e pavarur e pushtetit shtetëror dhe parimit të pavarësisë së prokurorëve, i cili ishte një element kyç për ruajtjen e pavarësisë gjyqësore. Kishte qenë një sanksion veçanërisht i ashpër, i cili padyshim kishte një «efekt tronditës» në atë që duhej të kishte dekurajuar jo vetëm atë, por edhe prokurorët dhe gjykatësit e tjerë në të ardhmen nga pjesëmarrja në debatin publik mbi reformat legjislative që prekin gjyqësorin dhe më përgjithësisht për çështjet në lidhje me pavarësinë e gjyqësorit.

Për sa i përket **Këshillit të Lartë të Magjistraturës (KLM)**, raportet e njëpasnjëshme të MVP-së kanë nënvizuar vazhdimisht nevojën që KLM të kontribuojë në reformat gjyqësore, duke luajtur një rol konstruktiv në vendimet kryesore për organizimin dhe funksionimin e gjyqësorit dhe duke artikuluar pozicione të qarta kolektive dhe duke siguruar besim përmes transparencës dhe llogaridhënies⁴³. Përkundër të gjitha mangësisë, u theksua se në ndryshim nga viti 2020 në vitin 2022, Këshilli ka qenë në gjendje të miratojë qëndrime zyrtare për projektet kryesore legislative dhe të marrë pjesë në debatet parlamentare pasuese me propozime të mëtejshme për ndryshime. Duke vënë në dukje një nivel të mjaftueshëm të transparencës, gjithashtu në lidhje me vendimet disiplinore, Komisioni mbajti rekomandimin e tij të mëparshëm që KLM duhet të marrë masa për të promovuar transparencën dhe llogaridhënien. Përveç mundësisë për të përjashtuar anëtarët e KLM-së kur gjykojnë rastet disiplinore për shkak të mospërbushjes së detyrave, konflikteve të interesit dhe paanshmërisë, Komisioni vuri në dukje se transparenca duhet të përfshijë edhe mbajtjen e takimeve të rregullta të hapura dhe diskutimin e raporteve vjetore me asamblatë e gjyqtarëve dhe prokurorëve në të gjitha nivelet, si dhe me shoqërinë civile dhe organizatat profesionale.

Legjislacioni i ri adresoi shqetësimet strukturore të ngritura në raportin e KLM-së të qershorit 2021 në lidhje me Inspektimin Gjyqësor⁴⁴

43 Për më shumë detaje, shih raportin e KLM-së për vitin 2021.

44 Kryesisht kanë të bëjnë me përqendrimin e pushtetit në duart e Kryeinspektorit dhe zëvendësit të tij dhe mungesën e llogaridhënies së Kryeinspektorit Gjyqësor, përqindjen e lartë të çështjeve të sjella nga Inspektimi dhe përfundimisht të refuzuara në gjykatë, si dhe kufijtë e mbikëqyrjes nga KLM. Në raportin e KLM të qershorit 2021 u vu re gjithashtu se mbeten raste ku hetimet disiplinore dhe sanksionet e rënda ndaj magjistratëve kritikojnë efikasitetin dhe pavarësinë e gjyqësorit. Sipas raportit të Sundimit të Ligjit 2022, këto hetime janë hapur nga Inspektimi Gjyqësor ose ex officio ose me kërkesë të KLM (shih kapitullin për Rumaninë për më shumë detaje).

gjithashtu në dritën e gjykimit të GJED-së në Asociația 'Forumul Judecatorilor Din România' dhe të tjerë⁴⁵ dhe raportin e Sundimit të Ligjit 2022. Ai ndryshoi thelbësisht kuadrin legjislativ në lidhje me Inspektimin Gjyqësor duke përfshirë disa dispozita për të korigjuar mungesën e llogaridhënies së Inspektimit Gjyqësor dhe për të zvogëluar përqendrimin e tepërt të pushtetit në duart e Kryeinspektorit. Kompetencat e kryeinspektorit tani balancohen nga një Bord i sapo prezantuar, me një sërë kompetencash për të siguruar një kundërpeshë të përshtatshme.

Lidhur me emërimin e shefit dhe zv/kryeinspektorëve, KLM-së i janë dhënë kompetenca më të forta mbikëqyrjeje dhe Instituti Kombëtar i Magjistraturës është përfshirë, në një farë mase, në konkurset për hyrjen në Inspektimin Gjyqësor. Procedura e revokimit e kryeinspektorit është ndryshuar gjithashtu, nga kërkesa për një vendim nga seanca plenare e plotë e KSHM-së deri në iniciimin nga pesë anëtarë të KLM-së ose nga Asambleja e Përgjithshme e Inspektimit Gjyqësor. Komisioni vlerësoi se balanca që rezultoi midis konsideratave të pavarësisë, llogaridhënies dhe stabilitetit në udhëheqjen e Inspektimit Gjyqësor do të duhet të vazhdojë të monitorohet në praktikë. Një shqetësim tjetër lidhet me mundësinë që Kryeinspektori të shfuqizojë një vendim për pushimin e një çështjeje, ose çdo vendim të marrë nga një inspektor pas një hetimi paraprak, i cili kërkon të monitorojë efektivitetin e masave mbrojtëse ekzistuese që përcaktojnë se Kryeinspektori mund t'i shfuqizojë këto vendime vetëm një herë dhe me detyrimin për të dhënë shkaqe të arsyetuara.⁴⁶

45 § 207 të aktgjykimit.

46 Megjithatë, një kërkesë për një vendim paraprak është në pritje para GjND-së për çështjen nëse kompetencat e gjera që i janë dhënë Kryeinspektorit janë në përputhje me kërkesat e pavarësisë gjyqësore (shih C-817/21, R.I. v Inspectia Judiciară, N.L.).

GJND-ja e ka bërë të qartë se pavarësia gjyqësore mund të dëmtohet nëse regjimi disiplinor devijohet nga qëllimet e tij legjitime dhe përdoret për të ushtruar kontroll politik mbi vendimet gjyqësore ose presion mbi gjyqtarët.⁴⁷ Disa hetime disiplinore kundër gjyqtarëve u perceptuan gjithashtu si një formë presioni dhe hakmarrjeje për dënimet e dhëna, veçanërisht në rastet e nivelit të lartë të lidhura me korrupsionin. Prandaj, i takon Inspektimit Gjyqësor të sigurojë që hetimet disiplinore të mos përdoren më si një instrument për të ushtruar presion mbi veprimtarinë e gjyqtarëve dhe prokurorëve, në përputhje me praktikën gjyqësore të GJND-së.

VËREJTJET PËRFUNDIMTARE DHE HAPAT E ARDHSHËM

KLM-ja, si pjesë e natyrshme e procesit të pranimit të Rumanisë, ofroi një mënyrë për të adresuar çështjet e mbetura ku përparimi i mëtejshëm ishte ende i nevojshëm për të siguruar aftësinë e sistemit gjyqësor rumun dhe organeve të zbatimit të ligjit për të zbatuar dhe përdorur masat e miratuara për të krijuar tregun e brendshëm dhe zonën e lirisë, drejtësisë dhe sigurisë.

Në raportin e KLM-së të nëntorit 2022, Komisioni ka përsëritur se nevojitet një ekuilibër midis nevojës për të injektuar urgjencë në angazhime prioritare dhe për të siguruar një proces legjislativ transparent dhe gjithëpërfshirës dhe reforma gjyqësore të qëndrueshme dhe efektive. Ka vërejtur se procesi i shpejtë i miratimit të ligjit që çmontoi SIIJ çoi në

shqetësime se kishte pasur pak mundësi që bashkëbiseduesit të komentonin mbi marrëveshjet e reja,⁴⁸ ligjet e drejtësisë gjithashtu i janë nënshtruar procedurës urgjente të Kuvendit, pa kohë të mjaftueshme gjatë debateve parlamentare për të diskutuar ndryshimet në thelb⁴⁹. Në një mënyrë të ngjashme, në kuadër të raportit të Sundimit të Ligjit 2022, Komisioni ka vërejtur se ndryshimet e shpeshta të legjislacionit dhe përdorimi i rregullt i urdhëresave të urgjencës vazhduan të ngrenë shqetësime në lidhje me stabilitetin dhe parashikueshmërinë e legjislacionit dhe, për këtë arsye, ai lëshoi një rekomandim më të përgjithshëm për Rumaninë për të siguruar konsultim publik efektiv para miratimit të projektligjit.⁵⁰

Ndërsa në opinionin e tij të fundit urgjent të dhjetorit 2022 për legjislacionin e ri të drejtësisë, Komisioni i Venecias shprehu keqardhje që qeveria rumune nuk dërgoi ligjet përkatëse për konsultim, Rumania është angazhuar të marrë parasysh maksimalisht mendimet e saj.⁵¹

Raporti i fundit i MKV-së është shumë i rëndësishëm pasi Komisioni arriti në përfundimin se përparimi i bërë nga Rumania ishte i mjaftueshëm për të përmbushur angazhimet e MKV-së të bëra në kohën e pranimit të saj në BE dhe se të gjitha standardet mund të mbyllen në mënyrë të kënaqshme. Si rezultat, tani e tutje, Komisioni nuk do të monitorojë ose raportojë më për Ru-

47 Aktgjykimet e Gjykatës së Drejtësisë të 15 korrikut 2021, Komisioni kundër Polonisë (Regjimi disiplinor për gjyqtarët), C 791/19, ECLI:EU: C: 2021:596, para. 138, dhe të 21 dhjetorit 2021, Euro Box Promotion e.a., në rastet e bashkuara C 357/19, C 379/19, C 547/19, C 811/19 dhe C 840/19, ECLI:EU:C:2021:1034, § 239.

48 Ky shqetësim u përsërit edhe nga vetë Komisioni i Venecias. Shih Komisioni i Venecias, Opinioni mbi projektligjin për shfuqizimin e seksionit për hetimin e veprave penale të kryera brenda gjyqësorit (CDL-AD(2022)003), § 15.

49 Vëzhgimet nga OJQ-të e pranishme në debate, dhe raportet e mediave.

50 2022 Raporti i Sundimit të Ligjit - Kapitulli i vendit mbi situatën e sundimit të ligjit në Rumani, f. 2.

51 Në opinionin e tij urgjent të dhjetorit 2022, Komisioni i Venecias nxori disa rekomandime që mund të nënkuptojnë ndryshime të mëtejshme legjislative në ligje me qëllim zgjatjen e mandateve të prokurorëve të rangut të lartë dhe eliminimin e mundësisë së rinovimit të mandateve për të garantuar pavarësinë e tyre funksionale (§ 47), si dhe përforcimin e masave mbrojtëse nëse Prokurori i Përgjithshëm anulon vendimet e prokurorëve të rregullt (§ 50) dhe përzgjedhjen konkurruese për zëvendës menaxherët në gjykata dhe prokurori (§ 35).

maninë nën CVM-në, por monitorimi do të vazhdojë brenda ciklit vjetor të sundimit të ligjit dhe raportimi do të konsolidohet në Raportin vjetor të Komisionit për Sundimin e Ligjit dhe pjesë të tjera të krijuara të mjeteve të sundimit të ligjit që zbatohen për të gjitha Shtetet Anëtare. Kjo do të mundësojë që zbatimi i shumë prej reformave gjyqësore të dakorduara të vazhdojë të ndiqet në praktikë, duke përfshirë funksionimin e regjimit të ri që pason SIJJ-në, funksionimin e Inspektimit Gjyqësor, si dhe kuadrin më të gjerë legjislativ të ligjeve të drejtësisë dhe punën e Këshillit të Lartë të Magjistraturës. Këto çështje do të jenë pjesë e monitorimit të sistemit të drejtësisë dhe antikorrupsionit, dy nga shtyllat kryesore të Raportit për Sundimin e Ligjit. Paralelisht, ligjet e reja të drejtësisë do të vlerësohen gjithashtu sipas procedurës së dedikuar në Planin e Rimëkëmbjes dhe Qëndrueshmërisë së Rumanisë dhe ndihma e mëtejshme në këtë drejtim do të ofrohet gjithashtu në kuadër të programeve të tjera përkatëse të BE-së, në veçanti në Instrumentin e Mbështetjes Teknike.

Shkelja e të drejtave themelore të personave LGBTIQ nga Hungaria

Biljana Ginova

Aktiviste për të drejtat e njeriut dhe të drejtat e LGBTIQ+
Bashkëpunëtorë të jashtëm të
Institutit për politikë evropiane - Shkup

Ky dokument i shkurtër jep një pasqyrë të shkeljeve të të drejtave themelore të personave LGBTIQ në Hungari, reagimet e institucioneve të BE-së, rëndësinë e këtyre reagimeve në mbrojtjen e të drejtave të personave LGBTIQ në Hungari dhe më gjerë, si dhe sfidat kryesore me të cilat ata mund të përballen.

Vitet e fundit, të drejtat e njeriut të personave lezbike, homoseksualë, biseksualë, transgjynerë, interseks dhe queer (LGBTIQ) në Hungari kanë qenë shënjestër e autoriteteve. Vendi ka një nivel të lartë diskriminimi, stigmatizimi dhe dhune për shkak të orientimit seksual, identitetit dhe shprehjes gjinore dhe karakteristikave gjinore të njerëzve. Rishikimi vjetor i situatës së të drejtave të njeriut të personave LGBTIQ e renditi Hungarinë në vendin e 31-të (një më të ulët se vitin e kaluar) nga 49 vende, me një rezultat të përgjithshëm prej 30% dhe rezultatin më të ulët për njohjen ligjore gjinore (NJLGJ), integritetin trupor të personave interseks dhe lirinë e shoqërimit.⁵² Sondazhi i fundit i botuar nga Agjencia e Bashkimit Evropian për të Drejtat Themelore,⁵³ i vitit 2020, zbuloi se 49% e pjesëmarrësve nga Hungaria kishin përjetuar diskriminim vitin e kaluar, ndërsa përqindja për të anketuarit transgjynerë ishte 64%. Vetëm 5% e pjesëmarrësve besojnë se autoritetet luftojnë në mënyrë efektive paragjykimin dhe intolerancën ndaj personave LGBTI, krahasuar me mesataren e BE-së prej 33%.⁵⁴ Situata u përkeqësua gjatë pandemisë COVID-19, kur qeveria e Orbanit, duke përdorur kompetencat e saj nën “gjendjen e jashtëzakonshme”, filloi të prezantojë ligje kundër personave LGBTIQ, gjë që nxiti protesta më të mëdha dhe procedurë ligjore nga Bashkimi Evropian (BE).

52 ILGA-Evropë, Rishikimi vjetor i ligjeve dhe politikave në Evropë në lidhje me të drejtat LGBT 2023, në: https://www.ilga-europe.org/sites/default/files/2023/full_annual_review.pdf.

53 BE, FRA (2020b): Anкета e dytë e BE-së për LGBTI: Rrugë e gjatë deri te barazia për LGBTI, Të dhëna për Hungarinë, në: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/lgbt-survey-country-data_hungary.pdf.

54 Ibid.

HUNGARIA DUKE KEQPËRDORUR FUQITË E 'GJENDJES SË JASHTËZAKONSHME' SULMON PERSONAT LGBTIQ

Hyrja në BE (2004) kontribuoi në promovimin e të drejtave të njeriut të personave LGBTIQ në Hungari, duke përfshirë miratimin e Ligjit kundër diskriminimit, i cili përfshinte orientimin seksual dhe identitetin gjinor (OSIG) si karakteristika të mbrojtura (2003),⁵⁵ heqjen e sterilizimit të detyruar për personat transgjinorë kur i qasen NJLJG (2008)⁵⁶ dhe futjen e partneriteteve të regjistruara të gjinisë së njëjtë (2009).⁵⁷ Por kjo nuk zgjati shumë. Që kur Viktor Orbani dhe partia e tij konservatore Fides (Fidesz) erdhën në pushtet në vitin 2010 (me një shumicë prej dy të tretash),⁵⁸ ka pasur disa pengesa kyç për të drejtat LGBTIQ, duke përfshirë ndryshimet kushtetuese (2012) që përcaktojnë martesën si një bashkim ekskluzivisht midis një burri dhe një gruaje.⁵⁹

Tendencat negative homo/transfobike në Hungari vijuan me miratimin e një sërë ndryshimesh kufizuese të ligjeve me procedurë të shpejtë gjatë pandemisë COVID-19 dhe "gjendjes së jashtëzakonshme" të shpallur. Në maj 2020, Hungaria zëvendësoi kategorinë "seks" me "seks i caktuar në lindje" në regjistrin e qytetarëve/eve (Ligji XXX i vitit 2020)⁶⁰ dhe shtoi se seksi i caktuar në lindje nuk mund të ndryshohet më vonë, duke kufizuar në mënyrë

efektive qasjen në NJLJG. Deri në fund të të njëjtit vit, u bënë ndryshime në Kushtetutë, në Kodin Civil dhe në Ligjin për Mbrojtjen e Fëmijëve, duke futur ndalimin e birësimit të fëmijëve nga personat që jetojnë në partneritete të të njëjtit seks dhe për burrat beqarë, gjë që krijoi një sërë problemesh ligjore për fëmijët që tashmë jetojnë në familje të të njëjtit seks.⁶¹

Në qershor 2021, Hungaria miratoi një ligj të ri që vendos kufizime në shfaqjen e përmbajtjeve që lidhen me OSIG në sferën publike, përfshirë në shkolla dhe media, për personat deri në moshën 18 vjeç (Ligji LXXIX i vitit 2021).⁶² Ky ligj, i cili përmban kufizime të pajustificuara dhe joproporcionale që diskriminojnë njerëzit në bazë të OSIG të tyre, u parapri nga një sulm publik homo/transfobik i nxitur nga botimi i një libri për fëmijë me personazhe LGBTIQ.⁶³ Është e rëndësishme të theksohet se ndryshimet në ligjin e lartpërmendur u miratuan me synimin për të forcuar masat penale për dhunën seksuale ndaj të miturve, e cila është një përpjekje e hapur nga Hungaria për të identifikuar pedofilinë dhe pakicat seksuale dhe gjinore.⁶⁴

Në përpjekje për legjitimim, autoritetet hungareze organizuan një referendum për disa nene të këtij ligji. Si rezultat i fushatës së suksesshme të OJQ-ve,⁶⁵ referendumi nuk mori mbështetjen e nevojshme për të qenë i vlefshëm, por kjo nuk e pengoi Hungarinë të zbatonte më tej ligjin. Tendencat shqetësuese vazhdojnë këtë vit duke miratuar një ligj që lejon denoncimin anonim të çifteve të të njëjtit seks që kanë fëmijë, nëse

55 Komisioni Evropian, Akti CXXV i vitit 2003 për trajtimin e barabartë dhe promovimin e mundësive të barabarta, në: https://ec.europa.eu/migrant-integration/library-document/act-cxxv-2003-equal-treatment-and-promotion-equal-opportunities_en .

56 ILGA-Evropë, Rishikimi vjetor i ligjeve dhe politikave në Evropë në lidhje me të drejtat LGBT 2011, në: <https://www.ilga-europe.org/report/annual-review-2011/> .

57 Ibid.

58 Reuters, Fides fitoi zgjedhjet në Hungari me një mandat të fortë, në: <https://www.reuters.com/article/us-hungary-election-idUSTR63A1GE20100412> .

59 Projekt Kushtetueshmëria, Kushtetuta e Hungarisë nga 2011 (Neni L), në: https://www.constituteproject.org/constitution/Hungary_2011.pdf .

60 Këshilli i Evropës, Komisioni Evropian kundër Racizmit dhe Intolerancës: Raporti për Hungarinë (cikli i gjashtë i monitorimit), në: <https://rm.coe.int/ecri-6th-report-on-hungary-translation-in-hungarian-/1680aa687b> .

61 Ibid.

62 Ibid.

63 Time, Pse libri i fëmijëve bëhet simbol i rezistencës në luftën e Hungarisë për të drejtat e LGBT, në: <https://time.com/5897312/hungary-book-lgbt-rights/> .

64 Telex, Paraqitje dhe promovim – shpjegim i ligjit të fundëm hungarez anti-LGBT, në: <https://telex.hu/english/2021/06/23/hungary-anti-lgbt-law-sexual-minorities-portrayal-promotion-paedophilia-viktor-orban-ursula-von-der-leyn> .

65 Amnesty International, Të drejtat e njeriut në Hungari, në: <https://www.amnesty.org/en/location/europe-and-central-asia/hungary/report-hungary/#endnote-1> .

besohet se shkelin “rolin e përcaktuar me kushtetutë të martesës dhe familjes” ose “sfidojnë të drejtat e fëmijëve për një identitet sipas gjinisë së tyre të caktuar në lindje”.⁶⁶

REAGIMET E BASHKIMIT EVROPIAN

Komisioni Evropian (KE) filloi procedurat e shkeljes kundër Hungarisë në korrik 2021,⁶⁷ dhe në dhjetor të të njëjtit vit,⁶⁸ pas dështimit të Hungarisë për të paraqitur një shpjegim të kënaqshëm, paraqiti një mendim të arsyetuar. Autoritetet hungareze nuk arritën të përmirësojnë shpjegimin, gjë pas të cilës KE e referoi Hungarinë në Gjykatën e Drejtësisë (korrik 2022).⁶⁹ KE është i mendimit se ligji shkel rregullat e tregut të brendshëm, të drejtat themelore të individëve dhe vlerat e BE-së. Ligji hungarez përban dispozita në kundërshtim me promovimin e interesit dhe mbrojtjes së fëmijëve dhe shkel disa rregulla të BE-së, duke përfshirë Direktivën e Shërbimeve të Mediave Audiovizive,⁷⁰ Direktivën e Tregtisë Elektronike,⁷¹ Marrëveshjen për

lirinë e ofrimit të shërbimeve⁷² dhe Direktivën e Shërbimeve.⁷³ Ligji gjithashtu shkel disa të drejta themelore të përcaktuara në Kapitullin për të Drejtat Themelore,⁷⁴ duke përfshirë të drejtën për respektimin e jetës private dhe familjare, të drejtën për lirinë e shprehjes dhe të drejtën për mosdiskriminim. Procesi gjyqësor është në vazhdim dhe rezultati do të jetë kyç në përcaktimin e aftësive të BE-së në mbrojtjen e të drejtave të personave LGBTIQ.

Në mars 2023, Komiteti i Çështjeve Ligjore të Parlamentit Evropian vendosi të bashkohet me çështjen gjyqësore kundër ligjit hungarez duke paraqitur vëzhgim me shkrim,⁷⁵ i cili është një vendim historikisht i rëndësishëm dhe thekson rëndësinë e institucioneve të BE-së që punojnë së bashku në mbrojtjen e të drejtave të njeriut. Për më tepër, në bazë të vlerave të BE-së, si dhe në mbështetje të personave LGBTIQ, pesëmbëdhjetë shtete anëtare të BE-së iu bashkuan procesit gjyqësor.⁷⁶

66 Bloomberg, Ligji i ri hungarez u lejon banorëve të raportojnë familjet e të njëjtit seks, në: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-04-13/hungary-s-new-law-allows-locals-to-report-on-same-sex-families#x-j4y7vzkg>.

67 Komisioni Evropian, Vlerat themelore të BE-së: Komisioni filloi procedurë ligjore kundër Hungarisë dhe Polonisë për shkeljen e të drejtave themelore të personave LGBTIQ, në: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_3668.

68 Komisioni Evropian, paketa e shkeljeve të dhjetorit: vendimet kryesore, në: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/inf_21_6201.

69 Komisioni Evropian, Komisioni e referon Hungarinë në Gjykatën e Drejtësisë të BE-së për shkeljen e të drejtave të personave LGBTIQ, në: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_2689.

70 Gazeta Zyrtare e BE-së, Direktiva 2010/13/BE e Parlamentit Evropian dhe e Këshillit nga 10 marsi 2010 mbi koordinimin e disa neneve të përcaktuara me ligj, rregullore ose procedurë administrative në Shtetet Anëtare në lidhje me ofrimin e shërbimeve të mediave audiovizive (Direktiva e Shërbimeve të Mediave Audiovizive), në: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32010L0013>.

71 Gazeta Zyrtare e BE-së, Direktiva 2000/31/KE e Parlamentit Evropian dhe e Këshillit nga 8 qershori 2000 mbi aspekte të caktuara ligjore të shërbimeve të shoqërisë së informacionit, veçanërisht tregtisë elektronike, në tregun e brendshëm (Direktiva për tregtinë elektronike), në: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32000L0031>.

72 Gazeta Zyrtare e BE-së, Versioni i konsoliduar i Traktatit për Funkcionimin e Bashkimit Evropian, në: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12016E%2FTXT&qid=1683312926767>.

73 Gazeta Zyrtare e BE-së, Direktiva 2006/123/KE e Parlamentit Evropian dhe e Këshillit nga 12 dhjetori 2006 mbi shërbimet në tregun e brendshëm, në: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32006L0123>.

74 Komisioni Evropian, Kapitulli për të Drejtat Themelore të BE-së, në: https://commission.europa.eu/aid-development-cooperation-fundamental-rights/your-rights-eu/eu-charter-fundamental-rights_en.

75 LGBTI Intergroup i Parlamentit Evropian, Parlamenti Evropian bashkohet me procesin gjyqësor kundër Hungarisë pas votimit në Komitetin e Çështjeve Ligjore, në: <https://lgbti-ep.eu/2023/03/21/press-release-the-european-parliament-joins-the-court-case-against-hungary-after-vote-in-the-committee-on-affairs/>.

76 Politico, Gjermania dhe Franca i bashkohen padisë së BE-së kundër ligjit hungarez anti-LGBTIQ+, në: <https://www.politico.eu/article/germany-france-eu-lawsuit-hungary-lgbt-law/>.

PËRFUNDIM

Çështjet gjyqësore në Gjykatën e Drejtësisë të BE-së mund të jenë të gjata dhe komplekse dhe mund të duhen disa vjet para se gjykata të marrë një vendim përfundimtar. Gjatë kësaj kohe, ligji hungarez mund të mbetet në fuqi. Edhe nëse gjykata konstaton se ligji hungarez është në kundërshtim me ligjin e BE-së, zbatimi i aktgjykimit mund të jetë sfidues. Hungaria dihet se ka një histori të moszbatimit të legjislativës së BE-së, kështu që mund të mos e respektojë vendimin e gjykatës. Përveç kësaj, autoritetet mund ta konsiderojnë vendimin e Parlamentit Evropian për t'iu bashkangjitur çështjes gjyqësore si një sulm ndaj sovranitetit të tyre kombëtar dhe kjo mund të çojë në një reagim kundër BE-së, i cili do të ndikojë më tej në marrëdhëniet e BE-së me Hungarinë dhe shtetet anëtare dhe vendet e tjera candidate.

Përkundër këtyre sfidave, veprimet e ndërmarra nga Komisioni Evropian dhe Parlamenti Evropian tregojnë se BE-ja është e përkushtuar të mbrojë barazinë dhe të drejtat themelore dhe të parandalojë që diskriminimi, krimet e urrejtjes dhe gjuha e urrejtjes ndaj personave LGBTIQ të mos kalojnë pa u ndëshkuar. Përfundimisht, rezultati i çështjes gjyqësore do të ketë implikime të rëndësishme për mbrojtjen e të drejtave të personave LGBTIQ në Hungari dhe më gjerë.

Rregullorja e Bashkimit Evropian për inteligjencën artificiale – një hap ambicioz ligjvënës ose një thikë me dy teha?

Atanas Avramov

Aktivist për të drejtat e njeriut

Bashkëpunëtor i jashtëm i

Institutit për politikë evropiane - Shkup

Ky dokument i shkurtër i politikave analizon propozim-rregulloren për inteligjencën artificiale të Bashkimit Evropian, me theks të veçantë në fushëveprimin e Rregullores, masat mbrojtëse të të drejtave të njeriut dhe rigoro-zitetin e dispozitave mbi praktikatat e ndaluara në sistemet e inteligjencës artificiale.

HYRJE

Zhvillimi teknologjik ka sjellë sfida të reja për drejtësinë, veçanërisht në përpjekjen e ligjvënësve për të balancuar stimulimin e ideve inovative dhe realizimin e tyre kundrejt mbrojtjes së të drejtave dhe lirive të njeriut. Përpjekjet e tilla për të balancuar interesat janë gjithmonë si një “fushë e minuar”, e cila komplikohet më tej nëse përfshihen më shumë palë të interesuara ose në situata ku është i nevojshëm pajtimi i qëndrimeve të një numri të madh të palëve të interesuara. Kështu është rasti edhe me Bashkimin Evropian (në tekstin e mëtejshëm: BE). Arritja e marrëveshjes për tekst legjislativ në BE ndonjëherë është sfiduese, jo vetëm për shkak të ndjeshmërisë së fushës që rregullohet me aktin, por edhe për shkak të shumëllojshmërisë të vlerave shoqërore dhe implikimeve politike në sistemin e brendshëm politik të shteteve anëtare. Nga ana tjetër, propozim-teksti i një akti, madje edhe akt për të cilin është rënë dakord më parë në parim nga shtetet anëtare, jo gjithmonë mbyll optionet për shpërdorim të mundshëm, madje edhe shkelje të të drejtave dhe lirive të njeriut.

Në këtë drejtim, një nga ndërmarrjet legjislative të BE-së që do të ketë ndikim në të drejtat dhe liritë e njeriut është Rregullorja e Inteligjencës Artificiale (në tekstin e mëtejshëm: Rregullorja).⁷⁷ Objektivat e Rregullores janë: 1. siguria e sistemeve të inteligjencës artificiale që janë në tregun e BE-së dhe të respektojë të drejtat themelore të njeriut dhe vlerat e BE-së; 2. të krijojë siguri

77 Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and Amending Certain Union Legislative Acts, 2021/0106, 21.4.2021.

juridike që do të lehtësojë investime dhe inovacione në inteligjencën artificiale; 3. të rrisë rregullimin dhe zbatimin efektiv të ligjeve tashmë ekzistuese për të drejtat themelore dhe kushteve të sigurisë në lidhje me sistemet e inteligjencës artificiale; dhe 4. të lehtësojë zhvillimin e tregut të vetëm për aplikacione të ligjshme, të sigurt dhe të besueshme të inteligjencës artificiale dhe të parandalojë fragmentimin e tregut.

Nga ana tjetër, në shpalljen e një sipërmarrjeje të tillë legislative të BE-së, Rregullorja u karakterizua si një akt ligjor që ka potencialin për të krijuar një standard global për rregullimin e inteligjencës artificiale. Optimistët, domethënë kritikët, janë të mendimit se Rregullorja ka të njëjtin potencial si Rregullorja e përgjithshme për mbrojtjen e të dhënave GDPR⁷⁸ në formësimin e kuadrit ligjor të brendshëm të vendeve në botë. Në këtë drejtim, Rregullorja krijoi fushë pjellore për diskutim në nivel global, që madje edhe Sekretari i Përgjithshëm i Kombeve të Bashkuara, Antonio Guterres, deklaroi në një konferencë për shtyp se ai mbështet idenë e krijimit të një organi ndërkombëtar mbikëqyrës për inteligjencën artificiale, i cili i ngjan ose frymëzohet nga Agjencia Ndërkombëtare e Energjisë Atomike.⁷⁹ Duke pasur parasysh mundësinë dhe potencialin e tillë të Rregullores, është e paqartë pse disa sektorë ose industri janë jashtë fushëveprimit të Rregullores, veçanërisht ato që historikisht kanë një potencial të madh për shkelje sistematike të të drejtave dhe lirive të njeriut. Përveç kësaj, ka mungesë të dispozitave për mjete juridike për të mbrojtur të drejtat dhe liritë e njeriut, ndërsa nga ana tjetër, parashikohet një listë e mbyllur e praktikave, domethënë, sisteme të inteligjencës artificiale të ndaluara.

78 Regulation of the European Parliament and of the Council on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data (General Data Protection Regulation), (EU) 2016/679, 27.04.2016.

79 Deklarata zyrtare e Sekretarit të Përgjithshëm të Kombeve të Bashkuara gjendet në linkun e mëposhtëm: <https://media.un.org/en/asset/k1y/k1yqlq2lr8>.

FUSHËVEPRIMI I RREGULLORES – RREZIKU I BOSHLLËQEVE LIGJORE PËR TË DREJTAT E NJERIUT DHE PËRGJEGJËSINË PENALE INDIVIDUALE

Neni 2 përcakton fushëveprimin e Rregullores, domethënë kur do të zbatohen dispozitat e Rregullores. Neni 2 paragrafi 3 i Rregullores thotë se “kjo rregullore nuk do të zbatohet për sistemet e inteligjencës artificiale të zhvilluara ose të përdorura ekskluzivisht për qëllime ushtarake”.⁸⁰ Si arsyetimi i një dispozite të tillë, përcaktohet se Rregullorja nuk do të zbatohet kur përdorimi i inteligjencës artificiale (për qëllime ushtarake) është nën kompetencën e Politikës të Përbashkët për Punë të Jashtme dhe të Sigurisë së BE-së (në tekstin e mëtejshëm: CFSP e BE-së).⁸¹

Një dispozitë e tillë, me arsyetimin e saj, krijon paqartësi dhe kështu hapësirë për shpërdorim. Konfuzioni është pasojë e faktit se arsyetimi i dispozitës, pra pjesa me kompetencën e CFSP e BE-së, nuk është i pranishëm në formulimin e nenit 2 paragrafi 3 të Rregullores dhe krijon mospërputhje midis nenit 2 paragrafi 3 dhe arsyetimit. Kështu, dispozita nuk sqaron nëse Rregullorja nuk do të zbatohet për sistemet e inteligjencës artificiale kur ato zhvillohen ose përdoren ekskluzivisht për qëllime ushtarake, pavarësisht nëse ato janë nën CFSP-në e BE-së apo jo.⁸² Për më tepër, nëse lexohet pa arsyetimin e tij neni 2, paragrafi 3 i Rregullores,⁸³ rezulton se sistemet e inteligjencës artificiale që zhvillohen në kuadër të Fondit Evropian

80 Neni 2 paragrafi 3 i Rregullores.

81 Arsyetimi nr. 12 i Rregullores.

82 Smuha, Nathalie A. et al., *How the EU Can Achieve Legally Trustworthy AI: A Response to the European Commission's Proposal for an Artificial Intelligence Act*, 5 August 2021, p. 22, në dispozicion në linkun e mëposhtëm: <https://ssrn.com/abstract=3899991> (në tekstin e mëposhtëm: Smuha, Nathalie A. et al.).

83 Arsyetimet janë subjekt i polemikave brenda BE-së, por gjithashtu subjekt i kritikave nga ekspertët dhe Gjykata Evropiane e Drejtësisë. Vihet re se, edhe pse arsyetimet duhet të shërbejnë për të shpjeguar nevojën për rregullimin e një çështjeje të caktuar, ato përdoren për të vendosur norma. Për më tepër, Gjykata Evropiane e Drejtësisë përdor arsyetim vetëm kur dispozitat e akteve ligjore janë të paqarta, ndërsa justifikimet janë të sakta dhe mund të shërbejnë për të zgjidhur paqartësinë e dispozitës.

të Mbrojtjes përjashtohen nga fushëveprimi i Rregullores. Një përjashtim i tillë nga fushëveprimi i Rregullores mund të jetë jashtëzakonisht i rrezikshëm, duke pasur parasysh faktin se BE-ja është e përfshirë në mënyrë aktive në zhvillimin e sistemeve të inteligjencës artificiale për qëllime ushtarake përmes Fondit Evropian të Mbrojtjes, duke zhvilluar projektin Eurodrone, i cili ka mundësinë të armatohet.⁸⁴ Përveç kësaj, duke mos rregulluar ose kufizuar zbatimin e Rregullores, krijohet një hapësirë për të kufizuar ose sakrifikuar në mënyrë të padrejtë disa të drejta të Kartës së të Drejtave Themelore të BE-së (në tekstin e mëtejshëm: Karta)⁸⁵ në emër të sigurisë kombëtare, përmes inteligjencës artificiale, në veçanti të drejtën e jetës, të drejtën e lirisë dhe sigurisë, të drejtën e jetës private dhe familjare, të drejtën e mbrojtjes së të dhënave personale, por edhe mbrojtjen e mjedisit.

Përveç Fondit Evropian të Mbrojtjes dhe projekteve të financuara prej tij, me përjashtim të sistemeve të inteligjencës artificiale për qëllime ushtarake, Rregullorja nuk arrin të trajtojë një çështje që nuk është vetëm aktuale, por gjithashtu përfaqëson një “gështenjë të nxehtë” që kërkon rregullim të detajuar – sisteme autonome të armëve (lethal autonomous weapon systems). Sipas Komitetit Ndërkombëtar të Kryqit të Kuq, sistemet autonome të armëve janë çdo lloj arme që zgjedh dhe zbaton forcë mbi objektivat pa ndërhyrje njerëzore. Rregullorja nuk përdor pedestalin e saj për të riafirmuar parimet themelore të së drejtës ndërkombëtare ushtarake dhe humanitare (parimi i dallimit, proporcionalitetit, domosdoshmërisë) në kontekstin e inteligjencës artificiale (sistemet autonome të armëve) dhe zgjedh të mos rregullojë çështjen thelbësore të sistemeve autonome të armëve – nevojën për kontroll

njerëzor, domethënë parimin e përgjegjesisë penale individuale.⁸⁶ Në këtë drejtim, parimet që rezultojnë nga klauzola Martens kërkojnë “kontroll të rëndësishëm njerëzor” mbi sistemet autonome të armëve,⁸⁷ dhe një element i rëndësishëm në ruajtjen e këtij kontrolli është përgjegjësia penale individuale.⁸⁸

Rrjedhimisht, duke përjashtuar inteligjencën artificiale për qëllime ushtarake nga zbatimin e Rregullores, ligjvënësit nuk po përdorin potencialin e Rregullores për të zbatuar parimin e përgjegjesisë penale individuale në sistemet autonome të armëve dhe për të krijuar një standard në drejtim të përgjegjesisë së kujt do të jetë kur intelijenca artificiale, gjegjësisht sistemet autonome të armëve, kryejnë krime ndërkombëtare, pavarësisht nëse kryerja është e qëllimshme apo rezultat i një problemi në funksionimin e sistemit. Në Rezolutën 2018/2752 (RSP), Parlamenti Evropian iu referua dhe përsëriti thirrjen e tij për: zhvillimin dhe miratimin urgjent të një pozicioni të përbashkët për sistemet autonome të armëve; një ndalim ndërkombëtar për zhvillimin, prodhimin dhe përdorimin e sistemeve autonome të armëve të afta për të nisur një sulm pa kontroll njerëzor; dhe fillimin e negociatave efektive për t'i ndaluar ato.⁸⁹ Formulimi aktual i nenit 2 të Rregullores nuk i përgjigjet thirrjes së Parlamentit Evropian dhe nuk përdor mundësinë e dhënë për të vendosur një standard ndërkombëtar për sistemet autonome të armëve dhe përgjegjësinë që vjen me to. Nga ana tjetër, kufizimi i zbatimit të Rregullores për inteligjencën artificiale për

84 Christoph Marischka, *Artificial Intelligence in European Defence: Autonomous Armament? The Left in the European Parliament*, 14 January 2021, p. 11, gjendet në linkun e mëposhtëm: <https://left.eu/issues/publications/artificial-intelligence-in-european-defence-autonomous-armament>.

85 European Union, *Charter of Fundamental Rights*, 26 October 2012, C 326/291.

86 Parimi i përgjegjesisë penale individuale është një parim që trajton përgjegjësinë e individit në kryerjen e krimeve ndërkombëtare, duke ndjekur penalisht personin që ka kryer krimin ndërkombëtar dhe një ndjekje e tillë nuk përjashton përgjegjësinë e shtetit, në përputhje me të drejtën ndërkombëtare.

87 United Nations, *Recommendations to the 2016 Review Conference submitted by the Chairperson of the Informal Meeting of Experts*, para. 2 (b); *Draft Report of the 2019 session of the Group of Governmental Experts of the High Contracting Parties to the CCW*, Geneva, 2019, para. 17 (d).

88 Rule 102, ICRC Database of International Humanitarian Customary Law.

89 European Parliament, *Resolution on autonomous weapon systems*, 12 September 2018, para. L.

qëllime ushtarake mund të ketë pasoja të rënda në drejtim të gëzimit të të drejtave themelore.

E DREJTA PËR NJË MJET EFEKTIV JURIDIK DHE QASJE NË DREJTËSI

Një pjesë veçanërisht e rëndësishme e çdo akti juridik është mbikëqyrja e zbatimit të tij dhe masat që mund të zbatohen për të siguruar pajtueshmërinë me dispozitat që përmban. Rregullorja nuk bën përjashtim në atë segment dhe parashikon sanksione monetare dhe kufizime të tregut në rastet kur sistemet e inteligjencës artificiale shkelin të drejtat themelore të njeriut. Sipas nenit 65 të Rregullores, nëse është kryer shkelje e të drejtave themelore të njeriut, autoriteti kompetent i mbikëqyrjes së tregut mund të zbatojë masa për të trajtuar shkeljen, për shembull për të ndaluar ose kufizuar qasjen e sistemit në treg. Megjithatë, Rregullorja nuk parashikon mundësinë e procesit gjyqësor aktiv të individit, domethënë mjetin juridik të individit kundër sistemeve të inteligjencës artificiale që kanë kryer shkeljen. Një kornizë e tillë ligjore zhvlerëson qëllimin e Rregullores – për të siguruar që sistemet e inteligjencës artificiale të respektojnë të drejtat themelore. Për më tepër, sanksionet monetare nuk janë mjete juridike individuale që do të sigurojnë mbrojtjen e të drejtave të njeriut, por janë një metodë “parandalimi”, e cila nuk garanton sukses.⁹⁰ Rrjedhimisht, kontrolli dhe mundësia e trajtimit të shkeljes së Rregullores është nën autoritetin e një organi të mbikëqyrjes së tregut dhe jo të individit, të drejtat e të cilit pretendohet se janë shkelur në situatën konkrete. Në këtë kontekst, anashkalohet e drejta për një mjet efektiv juridik dhe një gjykim të drejtë, të garantuar nga neni 47 i Kartës, i cili rregullon që secili ka të drejtën e një mjeti efektiv juridik në rastet kur janë shkelur të drejtat dhe liritë e tyre të garantuara nga ligji i BE-së. E drejta e një individit

për të trajtuar në mënyrë të pavarur shkeljet e të drejtave të tij ose të saj është e pavarur nga kompetencat e organeve të mbikëqyrjes së tregut dhe njëra nuk mund të barazohet me tjetrën.

LISTA E MBYLLUR E SISTEMEVE TË NDALUARA

Kritikët e Rregullores e konsiderojnë problematike që lista e praktikave të ndaluara në sistemet e inteligjencës artificiale, e përshkruar nga neni 5 i Rregullores, është e ezauruar, domethënë se nuk ka asnjë metodë për ta përmirësuar atë me sisteme të reja të inteligjencës artificiale që paraqesin rrezik për të drejtat e njeriut. Në praktikë, nëse disa vjet pas miratimit të Rregullores shfaqet një sistem që duhet të ndalohet, në përputhje me parimet që rrjedhin nga akti, nuk ka mundësi që ai të përfshihet në listën e sistemeve të ndaluara. Duket se lista u krijua për të trajtuar polemikat më të fundit me inteligjencën artificiale,⁹¹ dhe jo të sigurohet mbrojtja gjatë përdorimit të sistemeve të inteligjencës artificiale që mund të shfaqen në të ardhmen. Një metodë e tillë rregullimi nuk merr parasysh shpejtësinë e zhvillimit teknologjik dhe lë hapësirë për keqpërdorim nga operatorët e sistemeve të inteligjencës artificiale. Pavarësisht, duhet të pranohet se gatishmëria e BE-së për të trajtuar problemet e krijuara nga inteligjenca artificiale në vitet e fundit është në një nivel të lartë dhe ka interes në parashikimin e metodave për të mbrojtur të drejtat e njeriut të qytetarëve të BE-së. Në këtë drejtim, ekspertët që kanë punuar për vite me radhë për çështjet etike në lidhje me inteligjencën artificiale përgjithësisht pajtohen me tekstin e Rregullores, por kërkojnë të sigurojnë që Rregullorja do të jetë në gjendje të përshtatet me veçoritë dhe rreziqet e reja të inteligjencës artificiale siç vijonë.⁹²

91 Ibid, f. 20.

92 Shih më shumë: University of Cambridge, Leverhulme Centre for the Future of Intelligence and Centre for the Study of Existential Risk, *Feedback to the Artificial Intelligence Act*.

KONKLUZION

Rregullorja është një ndërmarrje ambicioze e BE-së, e cila duhet të mirëpritet, duke pasur parasysh sfidat me të cilat përballen të gjithë ata që kanë pasur ndonjë kontakt me inteligjencën artificiale. Është veçanërisht e rëndësishme që Rregullorja të shihet si një instrument i mundshëm për vendosjen e një standardi ndërkombëtar dhe publiku e mirëpret një veprim të tillë nga Bashkimi. Duke pasur parasysh pritshmëritë e tilla të larta nga Rregullor, duhet të përsoset dhe të përmbushet potenciali i saj i përgjithshëm që të përmbushen në mënyrë efektive dhe efikase objektivat e përcaktuara, dhe në veçanti mbrojtja e të drejtave të njeriut nga Karta. Është e nevojshme të jemi edhe më ambiciozë, duke parashikuar që rregullat e Rregullores do të zbatohen edhe për inteligjencën artificiale për qëllime ushtarake, për të krijuar më shumë mekanizma për mbrojtjen e të drejtave të njeriut dhe për të siguruar hapësirë për përshtatjen me teknologjitë e reja që do të hyjnë në tregun e BE-së në të ardhmen.

Një e drejtë për të gjithë, por privilegj vetëm për disa - e drejta e votës të personave me aftësi të kufizuara

Sfidat dhe barrierat me të cilat përballen votuesit me aftësi të kufizuara në Bashkimin Evropian dhe Maqedoninë e Veriut

Ardita Vejseli
Hulumtuese në
Institutin për Politikë Evropiane - Shkup

HYRJE

Viti 2024 parashikohet të jetë një vit zgjedhor në mbarë botën.⁹³ Në Bashkimin Evropian (BE), zgjedhjet evropiane janë planifikuar të mbahen në fillim të qershorit.⁹⁴ Në Maqedoninë e Veriut, zgjedhjet presidenciale dhe parlamentare janë planifikuar të mbahen në prill dhe maj.⁹⁵ Megjithëse zgjedhjet janë gur-themeli i demokracisë, është vënë re se një numër i madh i personave me aftësi të kufizuara nuk do të mund të marrin pjesë në zgjedhjet e vitit 2024 për shkak të barrierave në aspektin e aksesueshmërisë dhe aftësisë afariste.⁹⁶ Ky dokument i shkurtër ofron një pasqyrë në lidhje me të drejtën e votës të personave me aftësi të kufizuara në Bashkimin Evropian dhe në Maqedoninë e Veriut, në kontekstin e dispozitave të Ligjit të ri zgjedhor të propozuar të BE-së dhe gjendjes aktuale në Maqedoninë e Veriut në prag të zgjedhjeve të ardhshme në vitin 2024.

Edhe pse votimi nuk është mjet i vetëm për pjesëmarrje dhe angazhim politik, ai paraqet një metodë të rëndësishme për pjesëmarrje politike,⁹⁷ veçanërisht për personat me aftësi të kufizuara. Konventa për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara (KDPAK) përcakton se shtetet duhet t'i garantojnë të drejtat politike personave me aftësi të kufizuara në baza

93 Doug Saunders, "Opinion: Gjysma e Botës mban zgjedhjet në vitin 2024. E ardhmja e demokracisë varet nga rezultati" *The Globe and Mail* (29 dhjetor 2023) < <https://www.theglobeandmail.com/opinion/article-half-the-world-is-holding-elections-in-2024-democracys-future-është/>>.

94 "Zgjedhjet e ardhshme në BE do të mbahen midis 6 dhe 9 qershor të vitit 2024" *Euronews* (13 dhjetor 2023) < <https://www.euronews.com/my-europe/2023/05/17/the-next-elections-to-parlamenti-evropian-do-mbahet-midis-6-9-qershor-2024>>.

95 "Më 8 maj do të ketë votime në zgjedhje të dyfishta – ka rënë marrëveshja në takimin e liderëve" *Radio Evropa e Lirë* (4 dhjetor 2023) <<https://www.slobodnaevropa.mk/a/na-8-maj-kje-se-glasa-na-dvojni-izbori-padnagogovor-na-liderskata/32713325.html>>.

96 "Votuesit me aftësi të kufizuara në Bashkimin Evropian ndoshta nuk do të mund të marrin pjesë në zgjedhjet për PE në vitin 2024" (*Inclusion Europe*, 24 nëntor 2022) < <https://www.inclusion-europe.eu/2024-eu-elections-and-paafësia-të-drejtat-në-votim/>>.

97 Armin Rabic, Alejandro Moledo dhe Michael Lidauer, "Zgjedhje gjithëpërfshirëse? Rasti i personave me aftësi të kufizuara në Bashkimin Evropian" (2023) Në *Gazetën jug-afrikane për marrëdhënie ndërkombëtare* 535. faqe 536

të barabarta me të tjerët dhe duhet të marrin masa për të siguruar procedura, lehtësira dhe materiale të përshtatshme dhe të aksesueshme; të mbrojnë të drejtën e votës me votim të fshehtë; dhe nëse është e nevojshme, me kërkesën e personave të lejohet ndihmë gjatë votimit nga një person i zgjedhur.⁹⁸ Dispozitat e KDPAK-ut janë kyçe për krijimin e një shoqërie gjithëpërfshirëse dhe tejkalimin e barrierave për pjesëmarrje me të cilat përballen personat me aftësi të kufizuara. Për më tepër, e drejta e votës merret parasysh së bashku me të drejtat e tjera si: aksesueshmëria, barazia dhe mosdiskriminimi, njohja e barabartë para ligjit dhe liria e informimit. Kufizimet e këtyre të drejtave ndikojnë seriozisht dhe krijojnë pengesa në ushtrimin drejtës së votës për personat me aftësi të kufizuara.⁹⁹ Për më tepër, KDPAK është ligjërish i detyrueshëm për shtetet që e kanë ratifikuar atë, kështu që dispozitat kombëtare dhe rajonale duhet të jenë në përputhje me detyrimet e mësipërme të shteteve. Përfshirja dhe pjesëmarrja e të gjithë individëve në shoqëri është gur-themeli i demokracisë, prandaj zgjedhjet e aksesueshme dhe gjithëpërfshirëse janë një aspekt kyç i demokracisë dhe sundimit të së drejtës në një shtet.

NJË VALË E RE PËR VOTUESIT ME AFTËSI TË KUFIZUARA NË BE

Në zgjedhjet e kaluara në BE, personat me aftësi të kufizuara u përballën me shumë pengesa në ushtrimin e të drejtës së tyre votuese. Në vitin 2019, vlerësohet se rreth 800,000 qytetarë të BE-së me aftësi të kufizuara nuk ishin në gjendje të merrnin pjesë në zgjedhjet për Parlamentin Evropian, pasi u përballën me barrierë të natyrës teknike, infrastrukturore dhe ligjore.¹⁰⁰ Një nga

pengesat më të mëdha vazhdon të jetë aksesimi, duke përfshirë qendrat e votimit, kabinat e votimit, makineritë dhe korrespondencën si dhe informacionet që duhet t'u shpërndahen votuesve.¹⁰¹ Adaptimi adekuat është përmirësuar me ndihmën e organizatave për personat me aftësi të kufizuara, por, megjithatë, mbetet sfida mbasi ndryshon nga një shtet anëtar në tjetrin.

Në vitin 2022, Parlamenti Evropian miratoi një draft të një rezolute ligjore me të cilën propozohet shfuqizimi i Ligjit Zgjedhor Evropian të vitit 1976 me një Rregullore të re të Këshillit.¹⁰² Propozimi është i rëndësishëm për miratimin e reformave kyçe dhe të nevojshme me qëllim që zgjedhjet evropiane të jenë të aksesueshme dhe gjithëpërfshirëse. Në këtë drejtim, rekomandimet e Forumit Evropian për Aftësi të Kufizuara¹⁰³ patën një ndikim të madh në formulimin e dispozitave. Draft rezoluta ligjore fokusohet në disa aspekte. Neni 4 parashikon që qytetarët e BE-së nga moshë 16 vjeçare, përfshirë edhe personat me aftësi të kufizuara, pavarësisht nga aftësia e tyre afariste, mund të votojnë në zgjedhjet për Parlamentin Evropian. Neni 7 fokusohet në aksesueshmërinë dhe i detyron shtetet anëtare të sigurojnë akses të barabartë të personave me aftësi të kufizuara në materialet përkatëse, në objektet dhe vendet e votimit; shtetet anëtare duhet të krijojnë kushte të përshtatshme për të lehtësuar ushtrimin e të drejtës së votës të personave me aftësi të

98 Konventa për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara 2008 (A/RES/61/106). Neni 29 (a) (i) (ii) (iii)

99 Rabic, Moledo dhe Lidauer (n 1). faqe 537 _

100 Komiteti Evropian Ekonomik dhe Social, "E drejta reale e personave me aftësi të kufizuara për të votuar në zgjedhjet e Parlamentit Evropian (Raport Informativ)" (2019) SOC/554 <<https://www.eesc.europa.eu/en/our-work/opinions-information-raports/information-raports/real-right-persons-disabilities-vota-raport-informacion-i-parlamentit-evropian>>. faqe 4-5, seksioni . 2

101 Alejandro Moledo dhe Marin Uldry, Raporti i të Drejtave të Njeriut mbi Pjesëmarrjen Politike të Personave me Aftësi të Kufizuara (Forumi Evropian për Aftësi të Kufizuara 2022) Numri 6 <<https://www.edf-feph.org/publications/human-rights-report -2022-political- pjesemarrja-e-personave-me-paaftesi/>>. faqe 15

102 Parlamenti Evropian, "Rezoluta Legjislative e Parlamentit Evropian e 3 majit të vitit 2022 mbi propozimin për një Rregullore të Këshillit për zgjedhjen e anëtarëve të Parlamentit Evropian me votim të drejtpërdrejtë universal, duke shfuqizuar Vendimin e Këshillit (76/787/ECSC, EEC, Euratom) dhe Akti për zgjedhjen e anëtarëve të Parlamentit Evropian me votim të drejtpërdrejtë universal, bashkangjitur këtij vendimi (2020/2220(INL) – 2022/0902(APP))" <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0129_EN.html>.

103 Forumi Evropian për Aftësi të Kufizuara, 'Reforma e Ligjit Zgjedhor të BE-së - Dokument për pozicionet e Forumit Evropian për Aftësi të Kufizuara' (2021) <<https://www.edf-feph.org/publications/edf-position-paper-on-the-reform-of-the-ligji-zgjedhor-i-bashkimit-evropian/>>.

kufizuara në mënyrë të pavarur dhe të fshehtë; dhe për të siguruar që, me kërkesën dhe me zgjedhjen e personave, të marrin ndihmë gjatë votimit. Për më tepër, shtetet anëtare duhet të sigurojnë që votimi përmes postës të jetë i aksesueshëm për personat me aftësi të kufizuara. Duke qenë se BE-ja ka ratifikuar KDPAK-un, dispozitat e propozuara të rregullores pasqyrojnë detyrimet e përcaktuara nga KDPAK. Legjislacioni i propozuar, i cili përfaqëson një hap kyç përpara për votuesit me aftësi të kufizuara, ende nuk është miratuar nga Këshilli Evropian dhe shtetet anëtare,¹⁰⁴ megjithatë, procesi ka ngecur për shkak të mbështetjes së kufizuar për shkak të konsideratave të tjera politike dhe kohës së pamjaftueshme për miratim para zgjedhjeve evropiane.¹⁰⁵ Forumi Evropian për Aftësi të Kufizuara e konfirmoi rëndësinë e harmonizimit të legjislacionit zgjedhor të BE-së me KDPAK-un, pasi masat e parashikuara me legjislacionin do të kontribuojnë ndjeshëm në zgjedhjet e aksesueshme në Parlamentin Evropian dhe në shtetet anëtare përmes mjeteve të nevojshme alternative të votimit, duke përfshirë: votimin e aksesueshëm përmes postës, zgjedhja e lirë e ndihmës nëse është e nevojshme dhe votimi pavarësisht aftësive afariste.¹⁰⁶

Në Strategjinë e tij për Aftësi të Kufizuara të vitit 2021, Komisioni Evropian deklaroi se do të punojë së bashku me shtetet anëtare për të siguruar pjesëmarrjen e personave me aftësi të kufizuara në baza të barabarta me të tjerët në zgjedhjet evropiane të aksesueshme dhe për të përpiluar një udhëzues për praktikrat e

mira zgjedhore.¹⁰⁷ Para zgjedhjeve të qershorit të vitit 2024, Komisioni Evropian ka publikuar një Udhëzues për praktikrat e mira zgjedhore në shtetet anëtare në lidhje me pjesëmarrjen e qytetarëve me aftësi të kufizuara në procesin zgjedhor. Ky vjen si një hap pozitiv për të shfaqur praktikrat pozitive të ndërmarra deri më tani për të minimizuar diskriminimin me të cilin përballen personat me aftësi të kufizuara. Siç përkrahë në Udhëzues, masat e marra nga shtetet anëtare përfshijnë praktikrat për votimin e hershëm dhe procedurat alternative të votimit, duke përfshirë votimin paraprak personal, votimin përmes postës, on-line votimin, mobil-votimin, votimin jashtë premisave të vendvotimeve, ndryshimi ose zgjedhje e vendeve të votimit, votim i asistuar nga një person të zgjedhur vullnetarisht nga votuesi, aksesueshmëria e mjeteve ndihmëse si Shkrimi Braill, QR-kodet, udhëzues të mëdhenj të printuar dhe audio dhe udhëzime lehtë të lexueshme, zarfa me shkrimin Braill, matrica prekëse, lupë zmadhuese, ndriçime plotësuese, vegla të shkrimit dhe printimit, procedura për kërkimin e adaptimit të përshtatshëm.¹⁰⁸ Përveç kësaj, rekomandimet e dhëna nga Udhëzuesi i tejkalojnë masat praktike. Me fjalë të tjera, e thekson nevojën e trajnimit të personave që punojnë në vendet e votimit, zyrtarët zgjedhorë dhe të tjerëve të përfshirë në çështje të ndryshme si: ndërgjegjësimi për të drejtat zgjedhore të personave me aftësi të kufizuara, përshtatja përkatëse, udhëzimi gjuhësor, mbështetja, krijimi i vendeve të qarta për informimin e qytetarëve. Për më tepër, gjithashtu siguron një kornizë konkrete të vepërimeve që duhet të merren para, gjatë dhe pas zgjedhjeve, së bashku me shembuj të listës së kontrollit.¹⁰⁹ Rekomandimi i fundit i Komisionit

104 Maria Díaz Crego, "Drejt rregullave të reja për zgjedhjet evropiane?" (Think Tank | Parlamenti Evropian 2022) <[https://www.europarl.europa.eu/think-tank/en/document/EPRS_BRI\(2022\)729403](https://www.europarl.europa.eu/think-tank/en/document/EPRS_BRI(2022)729403)>.

105 Esther Zalan, "Nuk ka shumicë për reformat për zgjedhjet e Parlamentit Evropian në vitin 2024" (EUobserver, 27 qershor 2023) <<https://euobserver.com/eu-political/157199>>.

Eleonora Vasquez, RRIKJE: Shumica e vendeve të lidhura me reformat e të drejtës zgjedhore të BE-së (Euractiv, 5 korrik 2023) <<https://www.euractiv.com/section/elections/news/leak-most-countries-hesitant-about-eu-electoral-reforma-ligjore/>>.

106 Moledo dhe Uldry (n 9). faqet 95 – 98

107 Komisioni Evropian, "Strategjia e Bashkimit për Barazinë për të Drejtat e personave me Aftësi të Kufizuara 2021-2030" (2021) <<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=8376&furtherPubs=yes>>.

108 Komisioni Evropian, "Udhëzues për praktikrat e mira zgjedhore në shtetet anëtare në lidhje me pjesëmarrjen e qytetarëve me aftësi të kufizuara në procesin zgjedhor | Komisioni Evropian" (2023) <https://commission.europa.eu/document/66b9212e-e9b0-409d-88a3-c0e505a5e670_en_.faqet-31-32>.

109 E njëjta . faqet 35 – 37

Evropian i inkurajon më tej shtetet anëtare për të shfrytëzuar Udhëzuesin dhe të ndjekin kornizat e parashikuara për t'i bërë proceset zgjedhore gjithëpërfshirëse dhe për të mbështetur pjesëmarrjen e votuesve me aftësi të kufizuara.¹¹⁰

VOTUESIT ME AFTËSI TË KUFIZUARA NË MAQEDONINË E VERIUT

Personat me aftësi të kufizuara në Maqedoninë e Veriut përballen me disa pengesa kur bëhet fjalë për ushtrimin e të drejtës së tyre votuese. Këshillat e votimit kanë pikëpamje të pafavorshme për personat me aftësi të kufizuara psikosociale dhe/ose me pengesa në mësim që marrin pjesë në procesin zgjedhor. Në vazhdimësi identifikohet paaksesueshmëria në zyrat e partive politike dhe vendet e votimit.¹¹¹ Përveç kësaj, ka mungesë të njohurive bazë për mekanizmat dhe të drejtat ndërkombëtare të personave me aftësi të kufizuara nëse ata mund të votojnë nga shtëpia, si nga ana e zyrtarëve dhe nga vetë personat me aftësi të kufizuara.

Në një seri zgjedhjesh gjatë tetë viteve të fundit, barrierat kanë vazhduar. Gjatë zgjedhjeve të vitit 2016, 30% e qytetarëve me aftësi të kufizuara deklaruan se nuk mund të realizojnë të drejtën e tyre të votimit për shkak të paaksesueshmërisë së vendeve të votimit. Vetëm 9% e personave me aftësi të kufizuara konsiderojnë se informacionet gjatë zgjedhjeve janë të aksesueshme dhe të

disponueshme.¹¹² Për më tepër, përveç barrierave fizike të pranishme në vendet e votimit, nuk janë zbatuar ndryshime për adaptimin e personave me aftësi të kufizuara shqisore, siç janë programet zanore për kutitë elektronike të votimit, formatet e shkrimit dhe shenjave të Braillit.¹¹³ Në zgjedhjet presidenciale të vitit 2020, megjithëse u bënë disa përmirësime, megjithatë nuk u instaluan fletët e votimit me shkrimin Braill dhe tabelat e votimit, madje edhe kur u instaluan, shkrimi Braill nuk ishte i lexueshëm; qasja fizike në objektet u reduktua për shkak të mungesës së rampave kurse vendet e votimit nuk ishin në katin përdhës. Gjatë fushatave mediatike dhe emisioneve politike, vetëm dy media kishin përkthim kurse vetëm një kishte gjuhën e shenjave.¹¹⁴ Gjithashtu, 22% e personave me aftësi të kufizuara nuk u lejuan të votonin me asistencë.¹¹⁵ Gjatë zgjedhjeve të vitit 2021, misioni i vëzhgimit të zgjedhjeve të ODIHR rekomandoi që të ndërmerren masa shtesë nga pushtetet shtetërore dhe lokale për të siguruar akses të pavarur për personat me aftësi të kufizuara.¹¹⁶

Në ngjarjet e fundit lidhur me të drejtën e votës, një pikë kthese ka ndodhur me vendimin e gjykatës me të cilin konfirmohet mungesa e aksesit dhe adaptimit të duhur me të cilin janë ballafaquar personat me aftësi të kufizuara gjatë zgjedhjeve në Maqedoninë e Veriut. Në fillim të vitit 2023, Gjykata Themelore në Shkup konstatoi se është bërë diskriminim i drejtpërdrejtë nga Qeveria e Maqedonisë së Veriut dhe nga Komisioni Shtetëror i Zgjedhjeve, pasi nuk kanë ndërmarrë veprime për përshtatjen e infrastrukturës dhe

110 Komisioni Evropian, "Rekomandimi i Komisionit (BE) 2023/2829 i datës 12 dhjetor 2023 mbi proceset zgjedhore gjithëpërfshirëse dhe të qëndrueshme në Bashkimin Evropian dhe përmirësimin e natyrës evropiane dhe zbatimin e efikas të zgjedhjeve për Parlamentin Evropian" (2023) C/2023/8626 <<http://data.europa.eu/eli/reco/2023/2829/oj/eng>>. paragrafi 8. Në lidhje me Rekomandimin e Komisionit Evropian, Forumi Evropian për Aftësi të Kufizuara reagoi ndaj trajtimit të pamjaftueshëm me barrierat ligjore siç është heqja individuale e të drejtave zgjedhore për personat me aftësi të kufizuara intelektuale dhe psiko-sociale. Për më shumë shihni: <https://www.edf-feph.org/commission-recommendations-insufficiently-address-electoral-rights-of-persons-with-disabilities/>

111 Biljana Kotevska dhe të tjerët, "Kontributi kombëtar - Franet ndaj Raportit për të Drejtat Fundamentale për vitin 2023 -Maqedonia e Veriut" (Instituti për Politikë Evropiane (EPI) - Shkup 2023) <https://epi.org.mk/wp-content/uploads/frr_2023_north_macedonia_en.pdf>. faqe 46

112 Elena Koçoska, "Analiza e pjesëmarrjes politike të personave me aftësi të kufizuara" (OSBE - Shkup 2017) <https://www.osce.org/files/Analysis%20of%20the%20Political%20Participation%20of%20PwDs_ENG.pdf>. faqe 41 E njëjta . faqe 35

113 Blagica Dimitrovska dhe Tatjana Arsovska "E drejta e votës të personave me aftësi të kufizuara - Monitorimi i zgjedhjeve parlamentare 2020" (Westminster Democracy Foundation , Maqedonia e Veriut 2021) <<https://www.wfd.org/what-we-do/resources/making-e-drejte-vote-aksesueshme-te-gjithe-pwds-vzhgioni-zgjedhjet-parlamentare-veri>>. faqe 16-18 E njëjta . faqe 48.

115 "Republika e Maqedonisë së Veriut, zgjedhjet lokale, 17 dhe 31 tetor 2021 .- Raporti përfundimtar i misionit të vëzhgimit të zgjedhjeve të ODIHR" (Zyra për Institucionet Demokratike dhe të Drejtat e Njeriut 2021) <<https://www.osce.org/odihr/elections/north-macedonia/514666>>. faqe 33

hapësirës në dhe në një pjesë të vendotimeve dhe e kanë shkelur parimin e adaptimit të duhur. Në këtë mënyrë, të akuzuarit, e pamundësonin ushtrimin e të drejtës së votës për personat me aftësi të kufizuara dhe në këtë mënyrë pengonin pjesëmarrjen aktive të personave me aftësi të kufizuara në jetën politike të shtetit.¹¹⁷ Vendimi është konfirmuar në tërësi nga Gjykata e Apelit në Shkup, e cila thekson se Qeveria dhe Komisioni Shtetëror i Zgjedhjeve janë të obliguara që të sigurojnë qasje adekuate për personat me aftësi të kufizuara mbi baza të barabarta me të tjerët, t'i respektojnë ligjet përkatëse dhe mekanizmat ndërkombëtar, dhe në kuadër të kompetencave të tyre të ndërmarrin veprime të duhura për përshtatje dhe aksesueshmëri. Konkretisht në kuadër të këtyre obligimeve, Gjykata konstatoi se të akuzuarit duhet të ofrojnë akses në rrugë të sheshta, vende parkimi të shënuara në mënyrë të përshtatshme me ngjyra me kontrast të lartë; të vendosin shenja dhe numra në një vend të dukshëm në një format të madh me kontrast të lartë ose sinjalizim zanor deri në vendet e votimit; të sigurojë qasje deri në vendet e votimit duke vendosur kangjella përgjatë shkallëve dhe mureve; të vendosin rampa të aksesueshme, kangjella, hyrje më të gjera, të sigurojnë një ashensor ose platforma të aksesueshme në një nivel të përshtatshëm dhe me shkallë; të sigurojnë akses deri në vendet e votimit, ndriçimin e barabartë të tyre, lëvizjen e mobiljeve për të mundësuar lëvizje më të madhe; të vendosin paravane të përshtatura në mënyrë përkatëse për votim dhe t'i vendosin kutitë e votimit në një lartësi të përshtatshme për personat me aftësi të kufizuara fizike.¹¹⁸

117 "Qeveria dhe Komisioni Shtetëror i Zgjedhjeve kanë kryer diskriminim të drejtpërdrejtë ndaj personave me aftësi të kufizuara gjatë ushtrimit të së drejtës së tyre të votës" (faqe zyrtare e Komitetit të Helsinkit për të Drejtat e Njeriut të Republikës së Maqedonisë, 9 janar 2022) <<https://mhc.org.mk/news/vladata-i-drzhavnata-izborna-komisija-storile-direktna-discriminacija-vrz-licata-so-poprechenost-pri-ostvaruvanje-na-nivnoto-pravo-na-glas/?fbclid=IwAR3qrz7Rz5UG6DBB1000L60DB60B60F6Df7p2CTH9njMBH2xJmwdKOU>>.

118 "Është konfirmuar diskriminimi i drejtpërdrejtë ndaj personave me aftësi të kufizuara në ushtrimin e të drejtës së tyre të votës nga Qeveria dhe Komisioni Shtetëror i Zgjedhjeve" (Komiteti i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut, 20 dhjetor 2023) <<https://mhc.org.mk/en/lajme-alq-gjykata-apeli-konfirmoi-qe-komisioni-zgjedhje-qeveritare-dhe-shtetror-drejtperdrejt-diskriminuan-personat-me-aftesi-ne-aksesin-e-tyre-ne-votim.-proces/>>.

Një hap përpara në përmirësimin e gjendjes së personave me aftësi të kufizuara në ushtrimin e të drejtave të tyre, përfshirë edhe të drejtën e votës në zgjedhje, është Strategjia e re Kombëtare për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara për periudhën e viteve 2023-2030 me një Plan Veprimi që Qeveria e miratoi në dhjetor të vitit 2023 dhe bazohe në dispozitat e KDPK-ut dhe në Strategjinë Evropiane për Aftësi të Kufizuara.¹¹⁹ Strategjia ka nëntë fusha prioritare, nga të cilat fusha prioritare numër një është aksesueshmëria, kurse fusha prioritare numër dy është barazia, aksesin në drejtësi dhe pjesëmarrja aktive në jetën publike dhe politike.¹²⁰ Janë planifikuar aktivitete për tejkalimin e sfidave në lidhje me vendet e votimit të paaksesueshme, informacionet, si dhe aksesin e kufizuar në regjistrimin e votuesve. Plani i veprimit parashikon më shumë aktivitete me tregues, me ç'rast treguesi i parë dhe themelor është përcaktimi i nevojës së ndryshimit të Kodit Zgjedhor dhe Ligjit për Partitë Politike, me qëllim që të rritet pjesëmarrja e personave me aftësi të kufizuara në jetën politike dhe publike; heqja e barrierave dhe sigurimi i vendeve të aksesueshme për ushtrimin e të drejtës së votës (shkolla të rinovuara me aksesueshmëri të përmirësuar dhe vende alternative të votimit të siguruara pas regjistrimit paraprak); krijimi i materialeve të aksesueshme dhe sigurimi i informacioneve në formate të aksesueshme për ushtrimin e së drejtës së votës (materiale informative të përshtatura në katër formate të aksesueshme (lehtë për t'u lexuar, format audio, gjuha e shenjave, shkrimi Brail).

119 "Qeveria miratoi Strategjinë e re Kombëtare për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara 2023-2030" (Radio MOF, 29 dhjetor 2023) <<https://www.radiomof.mk/vladata-ja-usvoji-novata-nacional-na-strategjia-za-pravata-na-licata-so-poprechenost-2023-2030/>>.

120 Deri më tani, teksti përfundimtar i Strategjisë Kombëtare për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara për periudhën e viteve 2023-2030 me Planin e Veprimit të saj nuk është publikuar, por drafti i Strategjisë mund të shihet në faqen zyrtare të Regjistrimit Elektronik Kombëtar: <https://ener.gov.mk/Default.aspx?item=newdocumentdetails&detailid=61>

PRA, CILA ËSHTË GJENDJA E VOTUESVE ME AFTËSI TË KUFIZUARA DHE ÇFARË MË PAS?

Pavarësisht përpjekjeve për të minimizuar barrierat për pjesëmarrje, personat me aftësi të kufizuara e gjejnë veten ende në margjinat e shoqërisë, veçanërisht kur bëhet fjalë për aksesin në jetën politike. Këtë e kanë dëshmuar zgjedhjet e paaksesueshme ndër vite. Duke qenë se viti 2024 rezulton të jetë një vit zgjedhor, me rëndësi thelbësore është që legjislacioni kombëtar dhe rajonal të harmonizohet me dispozitat e KDPAK-ut. Pastaj, pas harmonizimit duhet pasuar implementimi. Në Maqedoninë e Veriut, Strategjia e re për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara dhe vendimi i gjykatës për paaksesueshmërinë janë tregues në kohë që Qeveria dhe Komisioni Shtetëror i Zgjedhjeve të marrin masat e nevojshme deri në zgjedhjet në mesin e vitit 2024. Për më tepër, institucionet e përfshira që janë përgjegjëse për zbatimin e aktiviteteve të parashikuara në Strategjinë për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara duhet të raportojnë në mënyrë transparente për aktivitetet e ndërmarra dhe të përditësojnë periodikisht Planin e Veprimit. Kjo është e rëndësishme sepse Plani aktual i Veprimit parashikon veprime që në masë të madhe ndikojnë në atë se si zgjedhjet dhe votimi do të funksionojnë për personat me aftësi të kufizuara deri në vitin 2030. Disa nga afatet kohore të parashikuara në Planin e Veprimit nuk korrespondojnë me nevojat e menjëherëshmetë personave me aftësi të kufizuara për të ushtruar të drejtën e tyre të votës në prill dhe maj, prandaj Komisioni Shtetëror i Zgjedhjeve duhet të marrë masa shtesë dhe të përshtatshme për të përmbyshur nevojat e aksesueshmërisë, siç janë materiale informative të adaptuara në katër formate të aksesueshme (lehtë për t'u lexuar, format audio, gjuha e shenjave, shkrimi Brail;

si dhe trajnime për të angazhuarit në lidhje me fshehtësinë e votimit dhe ndihmën gjatë zgjedhjes sipas përzgjedhjes të personit me aftësi të kufizuara. Për më tepër, me fillimin e fushatave politike, patjetër duhet të sigurohet përfshirja dhe informacione të aksesueshme për personat me aftësi të kufizuara.

